

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ЗУБКО ТЕТЯНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 330.3:005.934]:339.17:339.92

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини
та 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному торговельно-економічному університеті Міністерства освіти і науки України на кафедрі світової економіки.

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
МАЗРАКІ Анатолій Антонович,
Державний торговельно-економічний
університет, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ШВИДАНЕНКО Олег Анатолійович,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, професор
кафедри міжнародної економіки, директор
Інституту глобальної економічної політики

доктор економічних наук, професор
ДЕРГАЧОВА Вікторія Вікторівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», завідувач кафедри менеджменту
підприємств

доктор економічних наук, професор
МОСТЕНСЬКА Тетяна Леонідівна,
Національний авіаційний університет, декан
факультету транспорту, менеджменту
і логістики

Захист відбудеться 7 квітня 2023 року о 10:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.055.01 у Державному торговельно-економічному університеті за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19, ауд. А-347.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Федулова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Торгівля як галузь національної економіки найшвидше реагує на будь-які зміни у світовому та вітчизняному господарстві та, за даними Державної служби статистики України, забезпечує 20 % ВВП. У сфері товарного обігу станом на 20.05.2022 функціонувало 43 % усіх суб'єктів господарювання в Україні, які генерували 21,8 % загальної доданої вартості, та налічувалося 26,1 % зайнятих працівників. У 2020 році кожен четвертий суб'єкт діяльності виявився збитковим і більша частина з них оголосила про банкрутство. Економічний успіх країни ідентифікується через потенціал внутрішньої і зовнішньої торгівлі, що є сполучною ланкою між виробниками продукції, споживачами, іншими підприємствами, які надають різноманітні послуги для організації торговельного процесу, і детермінуються чинниками зовнішнього економічного середовища. Нинішній період функціонування вітчизняної економіки характеризується посиленням глобалізаційних процесів у світовому господарстві, пошуком інструментів та механізмів сприяння раціональному формуванню потенціалу підприємств торгівлі та їх економічної безпеки, створенням актуалізованих концептуальних і прикладних моделей управління цими процесами за стратегічними картами цілей та критеріями ефективності. В той же час з'явилась необхідність перегляду та удосконалення інтеграційних процесів внутрішнього та міжнародного спрямування. Тривалий період вторгнення РФ та РБ показали, які саме країни стануть нашими партнерами надалі. Для України європейська інтеграція – нагальна необхідність і ключовий пріоритет зовнішньої політики, що закріплено у векторі національного соціально-економічного розвитку. Подальший євроінтеграційний процес передбачає виникнення як переваг, так і викликів, що пов'язані з проведенням відповідних реформ.

У нинішніх умовах повномасштабного вторгнення РФ, воєнного стану та продовження пандемії Covid-19 торгівля в Україні позбавлена можливості динамічного розвитку. Виникли нові ризики та загрози для суб'єктів бізнесу: звуження товарного ринку, вимушені тимчасові обмеження продажу алкоголю у березні-квітні і часові інтервали продажу; ускладнення логістики (зазнала значних пошкоджень інфраструктура і потребують відновлення товарних потоків із Сумської, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Харківської, Запорізької областей); зменшилася кількість суб'єктів торговельної діяльності через релокацію або взагалі втрату бізнесу; суттєво відчув деструктивний вплив воєнних дій ринок палива та паливно-мастильних матеріалів, постійні кібератаки істотно гальмують розвиток технологій управління в усіх сферах економіки України; сформувалися загроза продовольчій безпеці України і втрати від недотримання договірної дисципліни у міжнародній торгівлі. Підприємства змушені протидіяти різноманітним зовнішнім і внутрішнім загрозам,

зосереджуючись на пошуку результативних механізмів захисту цільової ефективності діяльності та економічної безпеки, що й обумовлює актуальність цієї дисертаційної роботи.

Стійке функціонування підприємств торгівлі потребує створення системи економічної безпеки, зокрема опцій моніторингу і відповідних інструментів захисту від потенційних та наявних ризиків і загроз. Наукові аспекти економічної безпеки різних рівнів (світової, міжнародної, національної, регіональної, підприємницької та у межах підприємств різних розмірів) досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як: В. Алькема, О. Ареф'єва, І. Бланк, Г. Блакита, О. Богма, І. Височин, Н. Гуляєва, С. Давиденко, В. Дергачова, В. Дикань, Я. Жаліло, О. Кантаєва, М. Копитко, Л. Кошембар, Т. Логутова, В. Лук'янова, О. Ляшенко, А. Мазаракі, Т. Меліхова, Т. Мостенська, О. Нусінова, В. Приходько, Г. Ситник, В. Сідак, О. Швиданенко, С. Шкарлет, А. Ходжаян, В. Бузан, О. Вайвер, Дж. Вайлд, М. Кабрік, Н. Голафшані, Ц. Неу, Р. Караллі, В. Вільсон, А. Тавілах, Дж. Хілтон, С. МакІнтош, Дж. Банді, М. Пфайрер, С. Шорт, Дж. Дворський, З. Петракова, Дж. Полач, Дж. Фроста, Л. Гашбокорт, Ю. Хуанг, Х. Шін, А. Хадзіахметович, Я. Халєбік, А. Боїн, Р. Харт, С. Кайпер, А. Кайирбаєва, А. Турсинбаєва та ін.

Теоретико-методологічні основи дослідження глобалізаційних та євроінтеграційних процесів висвітлено, зокрема, такими науковцями, як: І. Анісімов, І. Бабець, О. Баженова, А. Бохан, З. Варналій, Т. Васильців, Т. Власюк, В. Дергачової, Г. Дугінець, В. Залізнюк, Н. Калюжна, М. Корж, Л. Кудирко, А. Мазаракі, Н. Мазаракі, Т. Мельник, К. Ладиченко, В. Онищенко, О. Плотніков, Г. П'ятницька, В. Сіденко, І. Федун, О. Шнирков, В. Юхименко, О. Швиданенко, А. Борзел, А. Вайнер, Т. Ріссе, К. Бороньська-Гриновецька, П. Маасен, Дж. Олсен, С. Ніссен, Г. Касаліні, Дж. Лопез-Гонсалес, Дж. Ференч, М. Джоуньєн, М. Кахлер, З. Ванг, Х. Несадурай, Я. Хакер, Г. Губер, А. Ніколс, П. Рем, М. Шлезінгер, І. Кастелло-Бранко, К.-Дж. Фредеріко, Т. Олів'єра.

Вагомими є результати, отримані дослідниками, однак і досі невирішеними залишаються проблеми теоретичних та практичних засад створення економічної безпеки саме підприємств торгівлі в умовах динамічних змін у процесах євроінтеграції та масштабного загострення світової ситуації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного торговельно-економічного університету, результати досліджень наведено у темах: «Геопросторова диверсифікація зовнішньої торгівлі України» (І кв. 2020 р. – IV кв. 2023 р.; державний реєстраційний номер 0120U104719), а саме: визначено теоретико-методологічні засади формування та розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграції, обґрунтовано зміст поняття «економічна безпека підприємства», систематизовано загрози та ризики, що виникають у діяльності підприємств торгівлі, запропоновано

методологічний підхід до розробки та обґрунтування системи економічної безпеки виробничо-торговельного підприємства (довідка № 678/24 від 19.04.2022); «Управління інноваційним розвитком підприємства торгівлі» (I кв. 2020 р. – IV кв. 2022 р.; державний реєстраційний номер 0120U100265), де розкрито методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства та взаємозв'язок економічного потенціалу і рівня конкурентоспроможності підприємства (довідка № 876/24 від 17.05.2022); «Розвиток ритейлу в умовах глобальних викликів» (I кв. 2021 р. – IV кв. 2023 р.; державний реєстраційний номер 0121U110152), де обґрунтовано суть та методи управління інноваційним потенціалом підприємств, визначено значення інновацій у діяльності підприємств торгівлі та їх вплив на формування конкурентних переваг, розроблено систему показників оцінки оптимальності стратегічних рішень підприємства, визначено особливості зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграційних процесів (довідка № 879/24 від 17.05.2022); «Прогнозування впливу туристичної системи на економіку країни» (термін виконання теми: I кв. 2021 р. – IV кв. 2023 р.; державний реєстраційний номер НДР – 0122U001559), де здійснено оцінювання впливу національної туристичної системи на рівень ВВП, підтверджено гіпотезу про розвиток НТС, що зумовлює економічне зростання та безпеку України, досліджено вплив диджиталізації на прибутковість туризму України, побудовано економетричну модель факторного аналізу залежності доходів туризму.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення та обґрунтування методологічних засад і концептуальних положень щодо економічної безпеки підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції, формування і включення практичних рекомендацій з моніторингу загроз в стратегічні моделі діяльності підприємств.

Відповідно до поставленої мети сформульовано теоретичні та прикладні завдання, які обумовили логічну структуру та послідовність їх виконання:

- розвинути теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки підприємств (ЕБП) торгівлі;
- виявити основні тенденції розвитку міжнародного співробітництва та критерії економічної безпеки підприємництва в умовах євроінтеграції та розкрити засади економіко-математичного моделювання рівня економічної безпеки;
- поглибити систематизацію переваг та викликів євроінтеграції у світовому господарстві для торгівлі України;
- визначити наслідки імплементації поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС для українських торговельних підприємств і їх вплив на рівень ЕБП;
- розвинути концептуальні підходи до формалізації змісту і технологій оцінювання ризиків та загроз діяльності підприємства торгівлі та факторів впливу в системі функцій управління;

– обґрунтувати контури безпечної діяльності підприємства за критеріями оптимізації результату, визначити інструментарій методичного забезпечення процесу оцінювання та розробити рекомендації інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємства торгівлі;

– окреслити та поглибити методологічні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємств торгівлі;

– розкрити зміст інноваційної активності підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції та визначити інструменти інноваційного розвитку суб'єктів торгівлі України за вектором відновлення економічного зростання;

– розробити напрями вдосконалення системи планування зовнішньоекономічної діяльності у сфері торгівлі за базовими стратегіями міжнародного партнерства;

– дослідити гіпотезу впливу впровадження управлінських технологій цифровізації на стан економічної безпеки підприємств торгівлі України;

– розробити системну структуру моніторингу ризиків і загроз підприємств торгівлі з використанням уточненої прогностичної оцінки ефективності цільового рівня економічної безпеки підприємства торгівлі в умовах євроінтеграції.

Об'єкт дослідження – процеси, закономірності та тенденції формування і розвитку системи економічної безпеки підприємств торгівлі України в умовах євроінтеграційних процесів.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні засади і практичні аспекти формування економічної безпеки підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. У процесі виконання поставлених завдань у роботі застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: логіко-історичний (для ідентифікації концептів захисту діяльності підприємств, визначення ролі євроінтеграційних процесів у формуванні міжнародної економічної безпеки, при формуванні категоріальних визначень понять економічної безпеки та інноваційного потенціалу підприємств – пп. 1.1, 1.2, 2.1, 4.1); системно-функціональний (для дослідження архітекtonіки економічної безпеки, аналізу загроз та ризиків діяльності підприємств торгівлі та формування системи їх економічної безпеки – пп. 1.3, 3.3, 5.3); методи системного аналізу, теоретичного узагальнення та синтетичних оцінок (для визначення методологічних засад формування, оцінювання та розвитку інноваційності підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції, ролі імплементації ПВЗВТ з ЄС, стратегічного управління системою ЕБП – пп. 1.3, 3.2, 4.1, 5.2); факторних порівнянь (для відбору показників оцінювання стабільності діяльності підприємств, формування показників для розрахунку рівня інноваційного потенціалу підприємств торгівлі, вибору показників оцінювання для визначення рівня ЕБП – пп. 3.2, 3.3, 4.1, 5.2, 5.3); емпіричного аналізу (для характеристики динаміки сучасної інноваційної активності підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції, визначення переваг, викликів і можливих наслідків

імплементатії ПВЗВТ+ для українських підприємств торгівлі – пп. 2.2, 2.3, 4.2, 4.3); експертних оцінок (для характеристики методології оцінювання стабільності діяльності підприємства як основи його фінансової і економічної безпеки, оцінювання рівня інноваційного потенціалу підприємств торгівлі, визначення якісних показників при оцінюванні рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств – пп. 3.2, 3.3, 4.1, 5.2, 5.3); економіко-математичного моделювання (для виявлення факторів впливу на товарооборот країни, де підтверджено гіпотезу про наявність зв'язку між цифровізацією і товарооборотом підприємств торгівлі в Україні, змодельовано нейронечітку модель аналізу рівня ЕБП торгівлі – пп. 3.1, 3.3, 5.3). Дослідження базується на поєднанні теорії та практики, прогнозуванні економічного розвитку оцінюваних об'єктів.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, дані статистичної служби Європейського Союзу, матеріали Світового банку, Світової організації торгівлі, Організації економічного співробітництва та розвитку, законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України, статистичних служб України, Польщі, Італії, Німеччини, Грузії, Молдови, дані підприємств торгівлі, що провадять зовнішньоекономічну діяльність, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад та наданні практичних рекомендацій, які допомагають розв'язати проблему формування та підвищення ЕБП торгівлі в умовах євроінтеграції. Основними положеннями, розробленими автором особисто, що виносяться на захист, є такі:

вперше:

– ідентифіковано функціональні складові системи економічної безпеки підприємства торгівлі, які включають операційну, фінансову, інвестиційну, інноваційну, інтелектуально-кадрову складові, що дозволило сформуванню відповідній інструментарій забезпечення захищеності як окремих функціональних сфер, так і усього підприємства;

– запропоновано методологічний підхід до оцінювання рівня економічної стійкості країни в умовах євроінтеграції, що ґрунтується на доведеній взаємозалежності показників міжнародної торгівлі та соціально-економічного розвитку держави і має цільову зосередженість на домінантних факторах зовнішньої торгівлі як основи економічної безпеки держави та забезпечує високу оперативність аналітичних процедур;

– обґрунтовано концептуальні засади формування показників стабільності торговельно-економічних процесів як головного індикатора економічної безпеки підприємства, методологічний підхід до оцінювання стабільності роботи підприємства торгівлі в системі його економічної безпеки в умовах процесу євроінтеграції. Системність підходу забезпечує ефективність

розроблення управлінських рішень для підприємств торгівлі України в умовах євроінтеграції;

удосконалено:

– систематизацію підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємства шляхом розширення оцінки впливу зовнішньоторговельного фактору, що доповнює методологічну базу безпекології і дає можливість комплексно проводити оцінювання складових ЕБП торгівлі у стратегічному вимірі;

– систему класифікаційних ознак за напрямками імплементації ПВЗВТ+ на основі аналізу їх сутності, переваг та викликів у процесі реалізації, що забезпечує виявлення ключових ризиків проведення макроекономічних реформ та виділяє секторальні принади і загрози, що пришвидчує проникнення їх результатів у господарський сектор країни;

– категоріально-понятійний апарат економічної безпекології, зокрема ЕБП як економічної категорії шляхом врахування її сутності як сукупність економічних відносин, що підвищує рівень безпеки в економічних системах;

– методичний підхід до інтегрального оцінювання безпеки інноваційності економічного простору шляхом врахування значення запропонованого показника відносного інноваційного індексу, індексу глобальної конкурентоспроможності, глобального індексу інновацій, індексу інвестиційної привабливості. На відміну від існуючих, цей методичний підхід є універсальним, що допоможе резидентам і нерезидентам України обґрунтовувати рішення щодо потенційних інвестицій в інноваційні проекти;

– організаційно-інформаційне забезпечення моніторингу стану економічної безпеки підприємства торгівлі з виділенням структури процесу, уніфікації джерел інформації, що забезпечує створення превентивних заходів захисту його діяльності.

набули подальшого розвитку:

– систематизація методів оцінки рівня ЕБП, з використанням поєднання ресурсно-функціонального методу та методу нечітких множин, що дає змогу отримати точні результати оцінювання та одночасно виявляти «слабкі» місця у діяльності підприємства.

– класифікація ризиків підприємств торгівлі за ознаками часового фактору, ступенем поширеності, ймовірності і розміром збитків, яка дозволяє формувати інструментарій для діагностики ризиків, загроз підприємствам торгівлі та можливих засобів протидії; класифікація груп ризиків та загроз для підприємств торгівлі, які виникають при євроінтеграції; надано їх змістовну характеристику, що дало можливість запропонувати заходи для забезпечення сталих позицій економічної безпеки України в контексті європейських інтеграційних процесів;

– понятійно-методологічний апарат дослідження інтелектуально-кадрової безпеки підприємств торгівлі, які функціонують в умовах стрімкого процесу євроінтеграції, систематизовано перелік загроз та складових кадрової безпеки підприємства, які розширено в контексті функцій управління персоналом, структурно-логічну схему процесу формування комплексу показників оцінки її стану та сформовано спектр індикаторів для ідентифікації і детального аналізу рівня кадрової безпеки підприємства торгівлі, що дозволяє визначати «вузькі місця», знаходити додаткові організаційні можливості для забезпечення прогресивного розвитку підприємства торгівлі та зміцнює його конкурентні переваги. Визначено показники експрес-аналізу рівня кадрової безпеки підприємства, що забезпечує аналітичну підтримку, сприяє швидкому й обґрунтованому прийняттю управлінських рішень з інтелектуально-кадрової безпеки підприємства торгівлі;

– систематизація переваг та викликів євроінтеграції для економіки України дала змогу упорядкувати аргументи щодо можливості і необхідності змін умов міжнародної співпраці, зокрема доповнено існуючі класифікації ризиків та загроз, які виділено в такі групи: політичного характеру, фінансового характеру, використання робочої сили, товарні, конкурентоспроможності, технологічні, екологічні, соціальні. Це дає можливість розробити структуровані рекомендації для підвищення ефективності співпраці з ЄС;

– визначення інноваційності засобів розвитку сфери торгівлі як одного з головних чинників збільшення рівня економічної безпеки, в межах якого: запропоновано конотацію інноваційного потенціалу яка, на відміну від існуючих, спирається на його ціннісну складову і є основою його змісту; розширено класифікацію інновацій підприємства за предметом та сферою застосування і типом інновацій; визначено напрями розвитку диджитал-технологій у торгівлі як засобів інноваційної підтримки процесу досягнення конкурентних переваг;

– характеристика чинників впливу на торгівлю в різних вимірах оцінювання стану і розвитку; доведено наявність нових (диджиталізація) та зникнення інших (вплив окремих асортиментних позицій, фондоозброєння і т. ін.); побудовано модельну інтерпретацію залежності товарообороту від найбільш значущих факторів у контексті їх впливу на рівень економічної безпеки;

– методичний базис стратегічного планування міжнародного партнерства торгівлі: визначення економічної доцільності партнерства з державами Азії та Африки. Компаративний аналіз переваг та напрямів дій дали можливість обґрунтувати і конкретизувати перелік товарних груп експорту України для реалізації на ринках Євразії і Африки за критеріями збільшення дохідності експорту і внеску в потенціал економічної безпеки країни та підприємств торгівлі зокрема.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що теоретичні і методологічні положення доведені до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо формування економічної безпеки підприємств торгівлі в умовах євроінтеграційних процесів. Результати наукового дослідження, що мають прикладний характер, набули практичного застосування у роботі Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (ISS Ukraine) (довідка № 173 /22 від 15.06.2022), в освітньому процесі під час викладання дисциплін у Державному торговельно-економічному університеті (довідка №1485/22 від 29.08.2022), у роботі ТОВ «ХОРСТЕХ» (довідка № 06/29-3 від 29.06.2022), Громадської організації «Інститут незалежних експертів» (довідка № 14 від 30.06.2022), ТОВ «Сахара» (довідка № 206 від 15.07.2022), ТОВ «ЕКОКЛУБ» (довідка № 1 від 01.08.2022), ТОВ «Таланлепром» (довідка № 220 від 31.08.2022), Асоціації Ритейлерів України (довідка № 112 від 04.10.2022), Національного інституту стратегічних досліджень (довідка № 293/762 від 14.10.2022).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що отримані в дисертаційній роботі та виносяться на захист, здобуті автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї та висновки, які є результатом самостійної роботи автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати досліджень, викладені у дисертації, доповідалися й отримали схвалення на 27 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах і бізнес-форумах: II International Scientific-Practical Conference «Global Challenges of National Economies Development» (м. Київ, КНТЕУ, 19–20 жовтня 2021 р.), 13th International Scientific Conference of the College of Management and Quality Sciences of the Cracow University of Economics. KNOWLEDGE – ECONOMY – SOCIETY (м. Краків, Польща, 2–23 вересня 2021 р.), 4-th Finance Seminar «Unlocking Financial Growth After Lockdown: Issues and Challenges Post Pandemic Covid-19» (м. Гваліор, Індія, 22 травня 2021 р.), «Економічна безпека держави в контексті національних інтересів» (м. Харків, 2021 р.), «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» (м. Київ, 7 грудня 2020 р.), «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 27 листопада 2020 р.), «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (м. Київ, КНТЕУ, 12 листопада 2020 р.), «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 8 жовтня 2020 р.), «Екологія, природокористування та охорона навколишнього середовища: прикладні аспекти» (м. Чернігів, 2020 р.), «Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 2019 р.), «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку України та світу» (м. Харків, 2019 р.), «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні» (м. Київ,

2019 р.), XI International Scientific and Practical Conference «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (м. Варшава, Польща, 22 березня 2019 р.), «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» (м. Київ, 10–11 жовтня 2019 р.), «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (м. Київ, 2019 р.), «Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості», (м. Київ, 2019 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права» (м. Полтава, 2019 р.), «Перспективи ефективних управлінських рішень в бізнесі та проектах» (м. Одеса, 2018 р.), «Інвестиційно-інноваційна політика: пріоритетні галузі та потенційні джерела» (м. Львів, 2018 р.), «Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики» (м. Кривий Ріг, 2018 р.), «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (м. Київ, 2018 р.), «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні», (м. Київ, 2017 р.), «Економічні перспективи підприємництва в Україні» (м. Київ, 23–24 листопада 2017 р.), «Економічні перспективи підприємництва в Україні» (м. Ірпінь, 26–27 жовтня 2017 р.), «Національна економіка України в умовах європейської інтеграції» (м. Дніпро, 2017 р.), «Економіка підприємства: теорія та практика» (м. Луцьк, 2017 р.), «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні» (м. Київ, КНТЕУ, 2017 р.), «Економіка та управління в XXI столітті: аналіз тенденцій та перспективи розвитку» (Київ–Будапешт–Відень, 2016 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 62 наукові праці, зокрема: одноосібна монографія, 2 підрозділи у колективних українських та закордонних монографіях, 38 наукових статей, які надруковано у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, які включено до міжнародних наукометричних баз (35 статей – у виданнях, які внесено до реєстру міжнародних наукометричних баз, із них 6 статей – «Scopus» і «Web of Sciens»), 3 статті – в інших виданнях; 20 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 54 друк. арк., з них автору належить 47,85 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (705 найменувань на 69 сторінках) та 15 додатків (на 139 сторінках) і містить 168 таблиць та 50 рисунків. Обсяг основного тексту дисертації становить 360 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне

значення отриманих результатів, наведено дані щодо апробації результатів дисертаційного дослідження та їх опублікування.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади економічної безпеки підприємств» здійснено компаративний аналіз існуючих теоретичних положень щодо сутності економічної безпеки (ЕБ) підприємства і загроз, що виникають у процесі міжнародної торгівлі. Розглянуто генезис наукових підходів та визначено головні концепти й особливості управління економічною безпекою підприємства (ЕБП) на основі обґрунтування вибору функціональних складових.

Досягнення економічно безпечного стану на вищих рівнях ієрархії систем господарювання (держави) залежить від рівня економічної безпеки підприємництва, і, відповідно, має ненульову кореляцію з рівнем економічної безпеки суб'єктів міжнародної економічної діяльності. Здобуток підприємствами достатнього рівня економічної безпеки залежить від їх спроможності своєчасно визначати, діагностувати загрози та небезпеки у процесі функціонування.

Динамічність розвитку економічної безпекології зумовлює збільшення кількості наукових підходів до визначення її сутності, природи та особливостей. З огляду на це, підходи до визначення економічної безпеки підприємства згруповано залежно від пріоритетності діяльності підприємства згідно з критеріями систематизації: об'єктом дослідження, домінуючим підходом до управління, наголосом на окремих складових, чинниками функціонування.

Поглиблення теоретико-методологічного базису безпекології вимагає розроблення нового концептуального підходу до розширення поля дослідження проблематики щодо зміцнення захищеності діяльності підприємств торгівлі через виявлення зв'язків між рівнем безпеки і впливом внутрішніх та зовнішніх факторів в умовах інтеграційних процесів в Україні та світі.

За компаративним аналізом встановлено, що більшістю науковців визнається оптимальним системно-комплексний та ресурсно-функціональний підходи до визначення змісту поняття економічної безпеки підприємства. Зважаючи на широкий спектр трактувань, встановлено, що використання двох взаємодоповнюючих підходів (стратегічного та комплексного) дає змогу надати ґрунтовне визначення поняття ЕБП. Основними сутнісними характеристиками явища економічної безпеки підприємства є стійка ефективність використання ресурсів, здатність до нейтралізації загроз, спроможність до розвитку. Таким чином економічна безпека підприємства – це стан підприємства, який визначається його здатністю захищати свої інтереси та діяльність, бути конкурентоспроможним, ефективно використовувати свій потенціал та стабільно розвиватися. У визначенні враховано властивість динамічності (розвиток), ресурсну складову (потенціал) і головний критерій – конкурентоспроможність. Дане визначення дозволяє формувати систему показників та індикаторів, за якими можна одночасно оцінити потенціал і конкурентоспроможність суб'єкта міжнародної діяльності.

Метою управління ЕБП є забезпечення сталого і результативного функціонування, а також посилення конкурентоспроможності у процесі реалізації господарських інтересів, які доповнюються класифікаційними ознаками: «за досяжністю» (досяжні або реальні, малоймовірні або нереальні), «за інноваційністю» (принципово нові; такі, що розвиваються; традиційні). Окреслені ознаки охоплюють цілеспрямованість діяльності підприємства, повноту оцінювання стану і потенційних загроз та ризиків. У свою чергу класифікація видів загроз доповнюється введенням ознак: ступінь впливу, масштаб впливу, пригнічення функцій ринку та державного регулювання, зміни системи споживання, девіантні процеси у системі бізнесу, пригнічення факторних конкурентних переваг. Це розширює спектр визначення небезпечних чинників впливу на діяльність підприємства.

Досліджено особливості діяльності підприємств торгівлі України в умовах посилення євроінтеграційних процесів та визначено головні ризики, які є загрозами економічній безпеці підприємства, зокрема такі, як податковий, інфляційний, партнерський, транспортний, кіберзлочинів, фінансовий, іміджевий.

У межах дослідження ЕБП торгівлі відповідно до поділу бізнес-процесів і елементної структури уточненої збалансованої системи показників виділяються фактори ризику (загрози), що дало змогу конгруентно систематизувати їх за підсистемами економічної безпеки підприємств торгівлі: фінансова, клієнтська, кадрова, складові внутрішніх процесів, зовнішнього середовища та інноваційного розвитку. Сформовано карту цілей і чинників діяльності підприємства при визначенні базових складових збалансованої системи показників для побудови стратегії виходу з кризи та відновлення подальшого розвитку. В умовах постійних змін внутрішнього і зовнішнього середовищ зростаюча конкурентоспроможність підприємства сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки. Цей процес передбачає врахування чотирьох базових компонентів: узгодження інтересів стейкхолдерів, протистояння загрозам, ресурсне забезпечення, стимулювання розвитку. З урахуванням особливостей, переваг і недоліків існуючих підходів до визначення сутності та рівня економічної безпеки запропоновано використання поєднання ситуаційно-адаптивного та ресурсно-функціонального підходів, що сприятиме побудові комплексної програми заходів для досягнення сталого розвитку та конкурентних переваг в економіці світового господарства. Концепція формування і управління системою економічної безпеки організацій торговельної сфери на основі поєднання зазначених підходів відповідає базовим сучасним положенням управління з урахуванням ресурсно-функціональної природи діяльності підприємств. Для опису системи ЕБП пропонуються такі головні критерії оцінки: потенціал підприємства (як оцінка ресурсної складової), рівень конкурентоспроможності (збереження конкурентних позицій та фактично властивості ефективно досягати цілей підприємства і спроможність подальшого економічного розвитку), відносний рівень економічної безпеки

підприємства (кількісне визначення рівня ЕБП, що використовується при розробленні стратегії діяльності). Система економічної безпеки підприємства торгівлі має бути «вбудованою» в систему стратегічного управління (рис. 1).

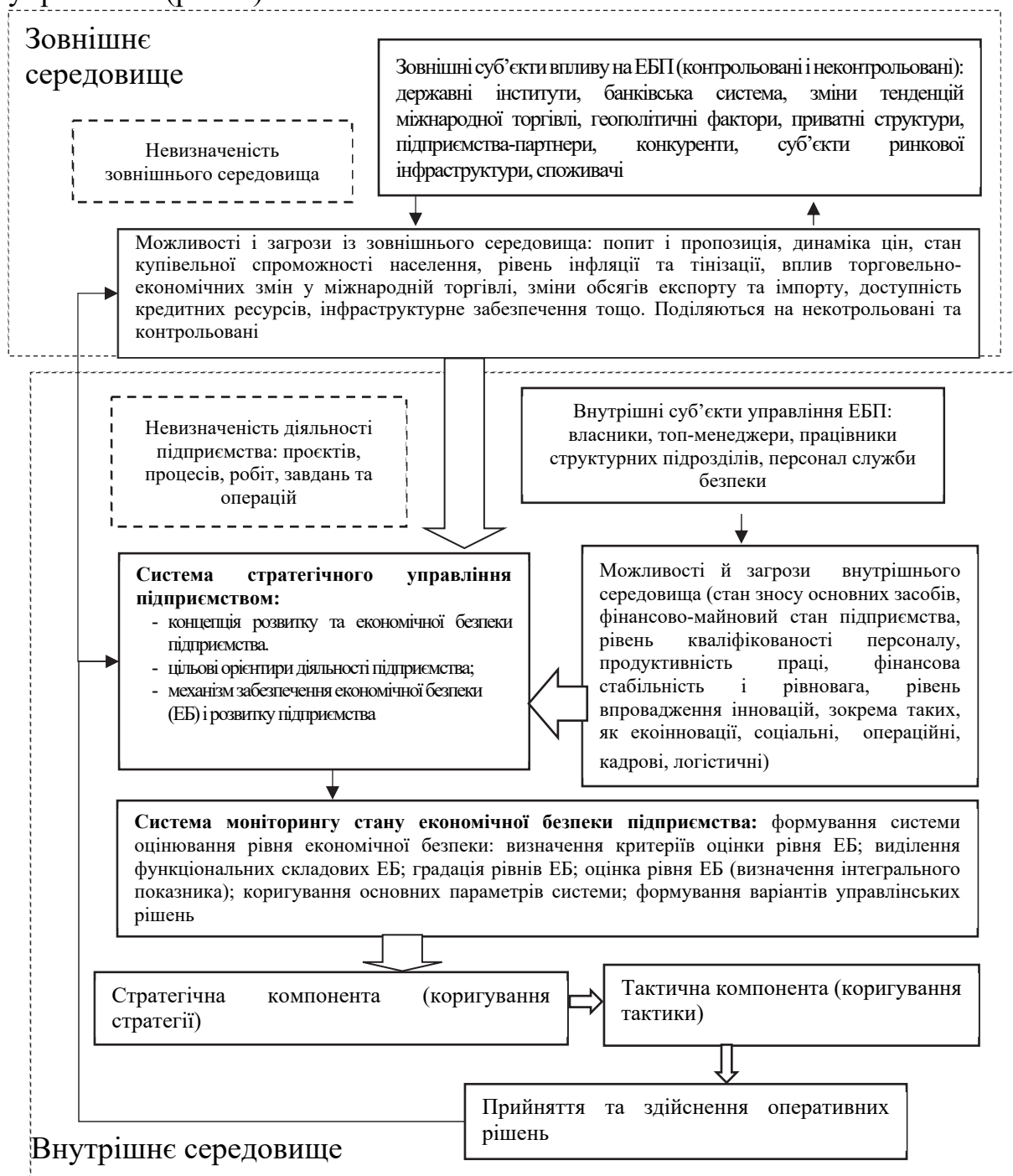

Рис. 1. Модель системи економічної безпеки підприємства торгівлі в умовах євроінтеграції

Джерело: складено автором

З урахуванням особливостей підприємства торгівлі його ЕБ містить такі функціональні складові: безпеку операційної діяльності (ринкову та техніко-технологічну), безпеку фінансової діяльності, безпеку інвестиційної діяльності, безпеку інноваційної діяльності, інтелектуально-кадрову

безпеку. Оцінюючи рівні безпеки кожної функціональної складової, враховано безпеку логістичних операцій, які супроводжують кожну складову. Базис методології побудови системи ЕБП є категоріальне визначення: економічна безпека підприємства – це сукупність економічних відносин для захищеності підприємства від негативних впливів та спроможності формувати можливості розвитку.

У полі дослідження теоретичного базису безпекології складено архітектуру ЕБП торгівлі, де визначено зв'язки між її метою, підсистемами, ознаками, науковими підходами, специфічними та фундаментальними принципами і методами управління, що дозволяє систематизувати методологію наукового пізнання ЕБП торгівлі у процесі її формування і управління (рис. 2).

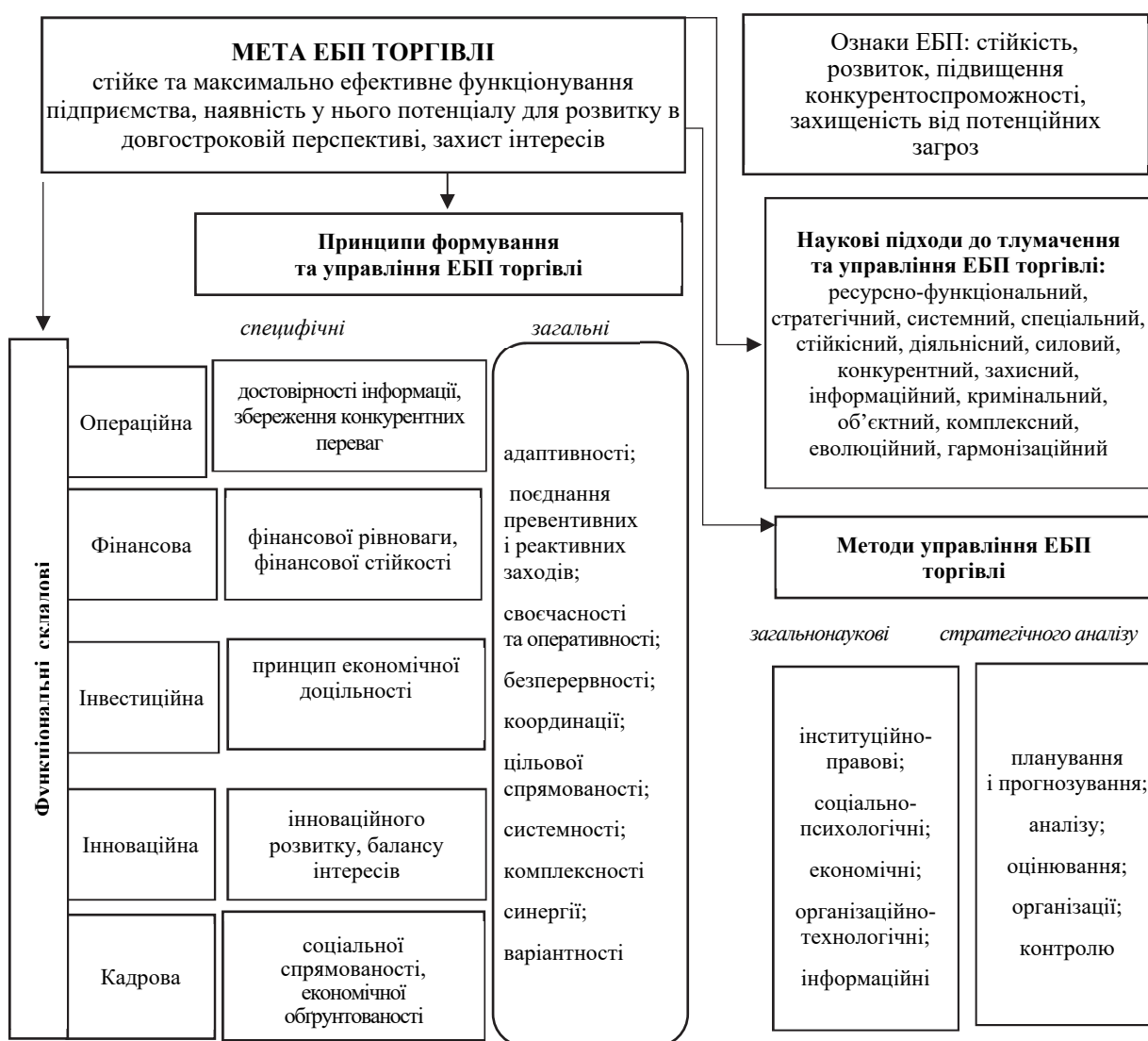

Рис. 2. Складові методологічної системи ЕБП торгівлі

Джерело: складено автором

Концепція системи забезпечення ЕБП є складовою частиною загальної концепції управління діяльністю підприємства. Водночас концепція ЕБП має відповідати економічним цілям розвитку підприємства,

визначати центри виникнення небезпек, загроз і ризиків, розкривати склад основних об'єктів ЕБ, формулювати чіткі принципи системи управління для досягнення поставлених цілей і запобігання можливим деструктивним впливам або їх подолання, визначати місце кожної функції управління у системі забезпечення ЕБ, орієнтувати на поглиблення інтеграційних процесів в управлінні, формувати алгоритм розрахунку показників ЕБ, створювати систему моніторингу параметрів ЕБ та оцінювати його результати тощо. В основу концепції формування, забезпечення та оцінювання економічної безпеки підприємства покладено методологію оцінювання ЕБП, наведену на рис. 3.

Рис. 3. Оцінювання ЕБ в системі прийняття рішень

Джерело: складено автором

Розроблення сценаріїв сприйняття або відхилення відповідних змін дає змогу визначити можливий шлях розвитку підприємства у майбутньому на тлі існування впливу ризиків та загроз, а також розробити базис управлінських рішень, що сприятимуть стабілізації траєкторій подальшого розвинення.

У другому розділі дослідження «Євроінтеграція та її вплив на економічну безпеку України» визначено особливості міжнародного

співробітництва України в умовах євроінтеграційних процесів та імплементації ПВЗВТ+, здійснено аналіз рівнів економічної стійкості у безпеці країн асоційованого тріо та головних європейських країн-партнерів торгівлі.

Розкрито напрями реалізації національних економічних інтересів України і головні їх характеристики у міжнародній сфері, що дало можливість згрупувати напрями реалізації: інноваційно-технологічний, соціальний, галузевий, фінансово-валютний. За напрямками визначаються головні характеристики та можливі заходи виконання, що є підґрунтям для формування програм розвитку України у глобальному соціально-економічному просторі.

Результати дослідження теоретико-методологічного базису забезпечення економічної безпеки підприємництва та країни загалом свідчать про суттєвий вплив міжнародного співробітництва. Встановлено, що на стан підприємництва в Україні впливають такі фактори: зміни обсягів експорту та імпорту, обсяги інвестицій в Україну, інтенсивність впровадження інновацій в країні, розвиток малого та середнього підприємництва. Проведений аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами та послугами за 2004–2021 рр. доводить, що Європейський Союз є головним стратегічним партнером для нашої країни. Так, основними торговельними партнерами України в рамках ЄС у 2021 р. були Німеччина (7,4 млрд дол. США), Польща (7,4 млрд дол. США), Італія (4,1 млрд дол. США), Франція (2,1 млрд дол. США), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (1,4 млрд дол. США), Угорщина (2663,3 млн дол. США), Нідерланди (2,6 млрд дол. США), Іспанія (1,98 млрд дол. США), Чехія (1,8 млрд дол. США), Румунія (1,8 млрд дол. США), Австрія (1,1 млрд дол. США), Словаччина (1,6 млрд дол. США) та Бельгія (1,1 млрд дол. США). Аналіз товарної структури експорту показав, що значну частку в загальних обсягах українських поставок до країн ЄС становила сировина (70 %), що дає малу додану вартість і не формує високий фінансовий результат. А імпорт з ЄС асиметрично становлять товари технологічно складні і з більшою доданою вартістю.

До складу Європейського Союзу входять найбільш економічно розвинені країни, які можуть імпортувати товари та послуги українського виробництва за світовими цінами, що сприяє нарощуванню економічного співробітництва у сфері торгівлі. Пріоритетними напрямками співробітництва з ЄС має бути партнерство у сфері науково-технологічного розвитку, підвищення якості та конкурентоспроможності готової продукції з високою доданою вартістю.

Порівняння аналітико-фактологічних даних за 2004–2021 рр. щодо прямих іноземних інвестицій в Україну показує суттєві коливання в інтенсивності, спостерігалася тенденція щодо зниження у 2014–2015 рр. з початком гібридної війни. Упродовж 2016–2019 рр. обсяг іноземних інвестицій поступово зростає, у 2020 р. суттєво скоротився, що спричинено наслідками пандемії Covid-19. У 2021 р. знову збільшився, але незначно.

Одним із найбільш вагомих факторів впливу на рівень економічної безпеки підприємництва України є стан сектору малого та середнього підприємництва (МСП), на який, в свою чергу, впливають: недостатньо вміло керований державою процес формування цього сектору у період трансформації економіки і суспільства; принцип обмеженості забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами; переважання частки збиткових та фінансово нестійких підприємств; наявність монопольних деформацій конкурентного середовища; відсутність ефективної протидії, впливовість клієнтських відносин і корупції у відносинах «бізнес–влада»; надмірно високий рівень криміналізації і тінізації сфери господарювання.

На сучасний рівень економічної безпеки підприємництва і торгівлі України впливає довготривалий воєнний стан. Уряд прагне допомогти українській економіці, реалізуючи низку заходів. Оскільки український експорт здебільшого формується із сільськогосподарської продукції, то для аграріїв Урядом України запроваджено фінансово-організаційну платформу для підтримки проведення посівної (agrostatus.org) для визначення потреб та відповідного фінансування; спрощено процедуру реєстрації сільськогосподарських машин для експлуатації; введено бронювання військовозобов'язаних на період посівної кампанії; заборонено експорт мінеральних добрив. Крім того, урядом запропоновано: спрощення процедур оформлення трудових відносин та їх регулювання; суттєво змінено оподаткування; звільнено від відповідальності за порушення зобов'язань, якщо це сталося внаслідок випадку непереборної сили (Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 № 160 «Щодо забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану»). Також відповідно до наведеного вище документа регламентовано максимальний термін розрахунків за товари вітчизняного виробництва у межах 10 днів на продукцію соціальної значущості; регулювання цін пального; забезпечення виконання програми тимчасового переміщення підприємств із постраждалих регіонів; знято нарахування штрафів за заборгованість перед ЖКГ; внесено зміни до місцевих бюджетів, зокрема для надання компенсацій на оплату послуг у період воєнного стану. Реалізація цих заходів сприяє підтримці економіки країни, підвищенню рівня її економічної стійкості.

Запропоновано адаптований метод до оцінювання економічної стійкості країни, який базується на індикаторному підході, де використовуються показники міжнародної торгівлі, основні показники соціально-економічного розвитку країни та шкала ідентифікації стану. Після розрахунку часткових показників за наведеною системою можна сформулювати висновки щодо рівня економічної стійкості із чотирьох можливих (критичний, незадовільний, задовільний, високий), якого набула досліджувана країна (табл. 1).

Оцінка рівня економічної стійкості країн ЄС та асоційованого тріо у 2017–2021 рр.

Індикатори	Країни ЄС														
	Німеччина					Італія					Польща				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Зіставності економічного розвитку (частка)	1,43	1,54	1,50	1,38	1,38	0,93	0,95	0,97	0,94	1,38	0,44	0,50	0,50	0,51	0,51
Порівняльної платоспроможності населення (частка)	0,89	0,89	0,91	0,90	0,90	0,89	0,89	0,88	0,89	0,88	0,32	0,35	0,38	0,41	0,39
Експортної залежності економіки, %	43,25	39,08	43,08	41,44	48,73	31,78	30,76	32,70	32,87	37,32	26,07	27,35	56,52	57,27	62,07
Імпортної залежності економіки, %	41,10	41,85	42,32	39,04	46,96	32,82	35,56	33,28	31,44	37,38	22,80	25,62	48,69	49,65	57,50
Розбалансування зовнішньої торгівлі (відношення сальдо ЗТО до ВВП), %	0,44	0,38	0,32	0,35	0,44	2,57	1,96	3,08	3,63	2,55	3,26	1,73	7,83	7,61	4,57
Міжнародної експортної вагомості країни, %	8,16	7,98	7,84	7,84	7,32	2,86	2,81	2,83	2,83	2,74	1,32	1,35	1,40	1,55	1,52
Концентрації товарного експорту, %	75,63	75,47	75,31	74,33	75,63	4,28	4,17	4,09	4,07	2,82	93,41	92,54	92,99	89,73	73,48
Концентрації товарного імпорту, %	70,99	71,51	71,71	70,05	70,99	3,62	3,63	3,54	3,37	2,49	88,97	83,51	90,34	81,41	61,48
Індикатори	Країни асоційованого тріо														
	Грузія					Молдова					Україна				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Зіставності економічного розвитку (частка)	0,14	0,15	0,15	0,14	0,16	0,11	0,14	0,14	0,14	0,14	0,09	0,10	0,12	0,12	0,15
Порівняльної платоспроможності населення (частка)	0,11	0,11	0,10	0,10	0,11	0,09	0,09	0,11	0,12	0,12	0,06	0,07	0,08	0,11	0,11
Експортної залежності економіки, %	41,58	44,72	47,99	31,16	36,30	38,04	36,50	36,12	31,58	39,28	51,28	48,28	43,91	41,62	44,77
Імпортної залежності економіки, %	61,87	65,95	68,25	60,18	63,48	59,77	60,04	58,78	53,21	68,80	56,11	54,79	49,76	42,10	44,85
Розбалансування зовнішньої торгівлі (відношення сальдо ЗТО до ВВП), %	-20,29	-21,24	-20,26	-29,03	-27,18	-21,74	-23,54	-22,66	-21,64	-29,52	-4,84	-6,51	-5,85	-0,48	-0,08
Міжнародної експортної значущості країни, %	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,24	0,24	0,26	0,28	0,31
Концентрації товарного експорту, %	70,03	70,68	68,51	61,38	54,55	83,38	82,59	83,45	81,80	64,63	78,46	78,19	78,82	77,45	57,96
Концентрації товарного імпорту, %	71,16	71,57	70,66	69,69	56,07	67,05	67,31	67,86	68,89	54,65	79,51	79,64	79,21	76,66	59,69

Джерело: складено автором

Визначено, що Німеччина й Італія мають високий рівень економічної стійкості (ЕС), у Польщі рівень ЕС задовільний, Грузія та Молдова мають критичний рівень ЕС, а рівень ЕС України задовільний. Україна прагне до вступу в ЄС з метою набуття високого потенціалу розвитку економіки і має для цього реальні шанси, на відміну від Грузії, де рівень безробіття сягає 20 % та рівень економічної стійкості та безпеки критично низький. У Молдови кращі шанси, ніж у Грузії для вступу в ЄС, адже ця країна має найнижчий показник безробіття серед кандидатів і порівняно з Грузією відносно кращий політично-соціальний імідж.

Аналіз стану торгівлі України демонструє ступінь інтеграції до світової економіки. Дослідження впровадження Угоди про асоціацію України з ЄС показує переваги для України. Проте цей процес спричиняє певні ризики та загрози, які класифіковано у такі групи: політичного характеру, фінансового характеру, використання робочої сили, товарні, конкурентоспроможності, технологічні, екологічні, соціальні та надано їх характеристику. Це дозволяє запропонувати заходи для формування потенціалу власної економічної безпеки України в контексті європейських інтеграційних процесів. Поглиблення інтеграції України в європейське співтовариство потребує подолання відставання розвитку країни у різних сферах економіки, особливо гармонізації процесів зовнішньої торгівлі та посилення позицій на світовій арені. З вересня 2017 р. було створено ПВЗВТ+, цей процес має не тільки переваги, але і виклики, в свою чергу, головними ризиками є: необхідність зміни асортименту експорту, виправлення асиметрій у сфері тарифів і мит (частково вже зроблено станом на травень 2022 р.), потреба вжиття більш жорстких заходів щодо корупції. Більш детальний аналіз імплементації ПВЗВТ за секторами і гравцями економіки, де враховано термін впливу, є підґрунтям для розроблення політики і програм міжнародного партнерства.

У третьому розділі «**Методологічні засади оцінювання рівня економічної безпеки підприємств торгівлі**» висвітлено основи формування ЕБП та запропоновано методичні положення з утворення організаційного механізму управління, що містять концептуальні підходи до оцінювання загроз і ризиків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, сформовано методологічні засади визначення параметрів безпечної діяльності підприємства та запропоновано методичний підхід до її розрахунку. На основі дослідження методологічних засад оцінювання загроз ЕБП торгівлі визначено головні фактори впливу і сформовано оновлене наповнення інструментарію. До зовнішніх факторів впливу належать, зокрема, макроекономічні й ринкові, до внутрішніх – чинники операційної, фінансової, інвестиційної, кадрової та інноваційної діяльності. У запропонованому поділі факторів враховується природа їх виникнення, що дає можливість розвинути методологічні засади управління економічною безпекою торговельних підприємств (рис. 4).

Така систематизація на основі комплексного оцінювання дозволяє пов'язати фактори впливу за сферою виникнення та оцінити вплив на рівень ЕБП торгівлі.

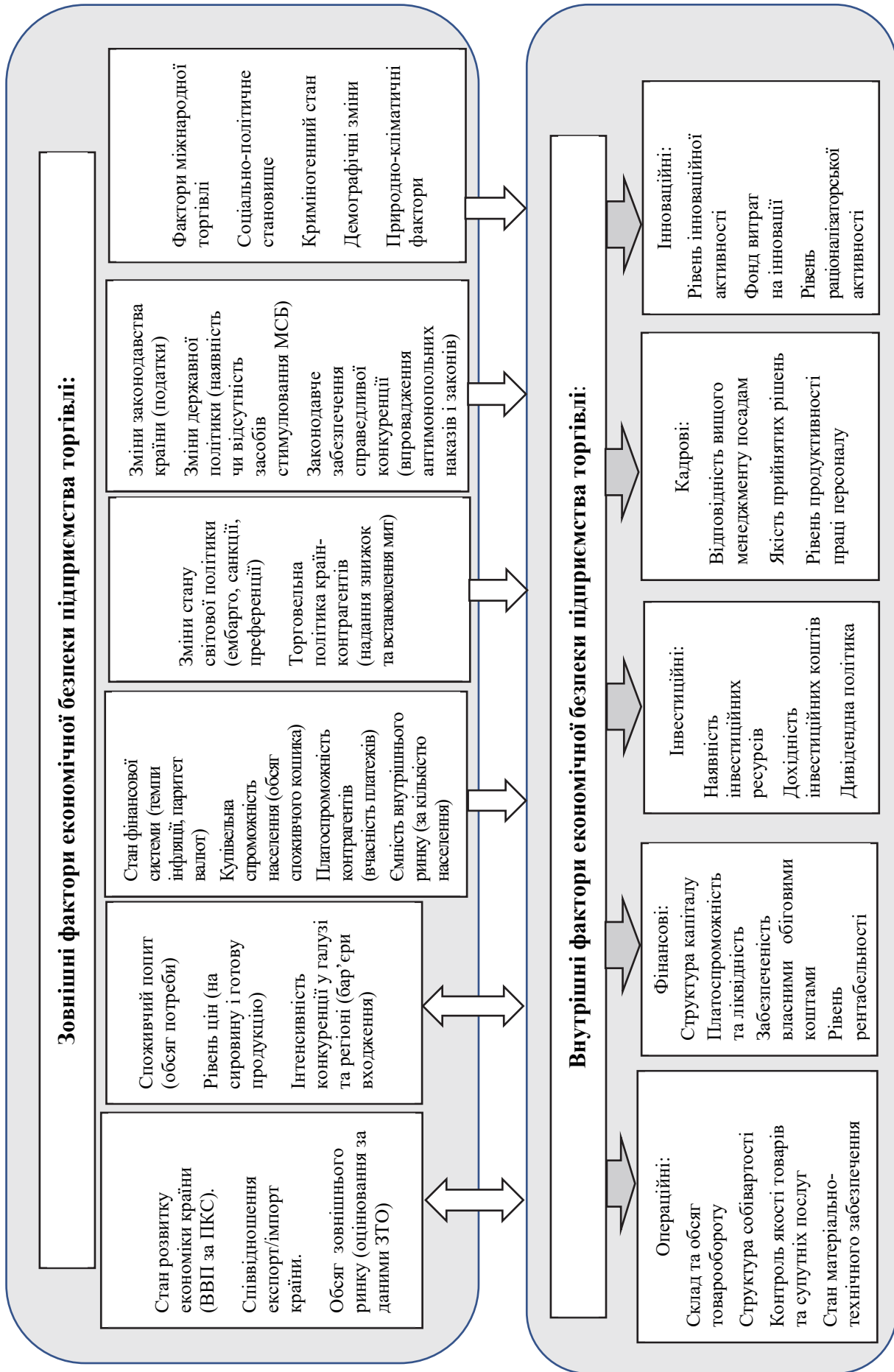

Рис. 4. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на ЕБП торгівлі в умовах Євроінтеграції

Джерело: складено автором

Сучасні умови функціонування торгівлі характеризуються загостренням конкуренції, що обумовлено явищами глобалізації та інтеграції у світовому господарстві. Аналіз умов діяльності підприємств України за рейтингом Doing Business, доводить, що з 2016 року суттєво покращилися позиції України. Проте з 2021 р. рейтинг не розраховується внаслідок формування оновленої методики оцінювання та надання некоректних оцінок у 2019 році стосовно трьох країн (ОАЕ, Азербайджану та Казахстану). Розгляд динаміки рейтингу Sustainable Development підтвердив попередні висновки та дав змогу визначити головні виклики, які стоять перед Україною: закінчення виснажливої війни, відбудова зруйнованого господарства, підтримка тимчасово переміщених осіб та постраждалих від російської агресії; продовження проведення реформ законодавчого і соціально-економічного характеру; потреба у збільшенні фінансування інноваційних технологій для нейтралізації більшості із зазначених викликів. Наявність позитивних тенденцій супроводжується проблемами макроекономічного характеру, серед яких основними є: законодавчі обмеження, низька ефективність інструментів державного регулювання, залежність від кон'юнктури товарів і послуг на світових ринках, недоліки Угоди про Асоціацію з ЄС та домовленостей з іншими зарубіжними партнерами.

Міжнародний рейтинг сталого розвитку й економічної свободи показав, що Україна за абсолютними значеннями індексу сталого розвитку відстає від сусідніх країн, проте має переваги динаміки за цим показником. Упродовж 2010–2021 років рейтинг сталого розвитку Польщі зріс на 4,4 %, Чехії – 3,8 %, Румунії – 3,9 %, Угорщини – 2,8 %, Словаччини – 3,7 %, України – 4,6 %. Рейтинг економічної свободи за 2010–2021 рр. змінився у Польщі на 5,5 %, Чехії – 4,6%, Румунії – 2,9 %, Угорщини – 0,8 %, України – 7,7 %. За динамікою зміни приростів індексу економічної свободи прогресує Україна, у той час, як у інших країнах Центрально-Східної Європи зміни не такі значні, а у Словаччини взагалі не змінився рейтинг економічної свободи.

Аналіз позицій України у міжнародних рейтингах «Індекс економічної свободи» і «Рейтинг сприйняття корупції» доводить певну статичність. До зниження рівня індексу економічної свободи та збільшення тіньового сектору економіки призводять недоліки нормативно-законодавчої бази. Також недоліки механізмів антикорупційного законодавства визначаються індексом сприйняття корупції. За даними міжнародної неурядової організації «Transparency International», індекс сприйняття корупції в Україні в 2021 р. становив 32 бали із 100 можливих, і країна посіла 122 місце серед 180 країн світу. За останні дванадцять років позиція України змінилася незначно (з 134 місця підвищилася на 12 місць), в балах зміна була схожою – з 24 балів до 32 балів. Ситуація в Україні покращилась щодо боротьби з тіньовою економікою та корупцією, але несуттєво, що складає загрозу для діяльності підприємств торгівлі.

Дослідження рівня тіньової економіки дало можливість встановити повільну тенденцію зниження показників у 2005–2020 рр., що спричинено

ключовими групами чинників тінізації, які перешкоджають розвитку і веденню бізнесу у державі (в порядку зменшення вагомості): недоліки законодавчої та нормативно-розпорядчої бази, недосконалість судової та правоохоронної систем, високий рівень злочинності, недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства, неефективне оподаткування. Визначено незначну позитивну динаміку зростання рейтингу економічної свободи України за 2017–2021 рр., що свідчить про покращення стану нашої держави за індексом сприйняття корупції за 2010–2020 рр., але констатовано, що тіньова економіка ще досить велика. У 2010 р. 38 % від обсягу ВВП знаходилися «в тіні», у 2021 р. цей показник становив 31 %.

Сформовано та обґрунтовано перелік показників для моніторингу операційної, фінансової, інвестиційної, кадрової, інноваційної безпеки підприємства торгівлі. Під кадровою безпекою розуміється стан захищеності соціально-трудової сфери суб'єкта господарювання від внутрішніх, зовнішніх загроз і небезпек, який досягається правильним вибором і застосуванням відповідних засобів, методів, інструментів управління. Встановлено порогові значення для кадрової безпеки, що сприяє підвищенню ефективного використання персоналу і розвитку підприємства загалом.

Аналізуючи стан діяльності підприємства, особливу увагу було зосереджено на важливій фінансовій складовій, відповідно головними даними оцінювання є показники стабільності її параметрів. Для діагностики рівня безпеки підприємств торгівлі запропоновано вдосконалену систему оцінки і сформовано інструментарій та науково-методичні рекомендації визначення рівня стабільності стану підприємства як головного індикатора економічної безпеки відповідно до виявленої специфіки роботи та наявного потенціалу.

На основі аналізу платоспроможності та фінансової стійкості в системі економічної безпеки підприємства торгівлі обґрунтовано систему показників стабільності діяльності. Методом глибинного інтерв'ю встановлено значущість кожного показника, що дозволило розробити рейтингову шкалу оцінки стабільності діяльності підприємства торгівлі. У межах цього підходу обґрунтовано та апробовано методику оцінювання стабільності діяльності в системі економічної безпеки суб'єкта міжнародного бізнесу щодо визначення: 1) системи показників оцінювання стабільності діяльності підприємства торгівлі; 2) обґрунтування балових значень показників; 3) шкали балів за рівнями (значення); 4) формування рейтингової шкали стабільності діяльності підприємства із застосуванням правила Фішберна; 5) визначення інтегрального показника стабільності діяльності в системі управління ЕБП.

Для інтегрального оцінювання рівня ЕБП запропоновано систему індикаторів оцінки рівня безпекових підсистем. На основі застосування методу декомпозиції та ієрархічності розроблено алгоритм застосування методу інтегральної оцінки рівня економічної безпеки торговельних підприємств і структуру моделі аналізу рівня ЕБП (рис. 5).

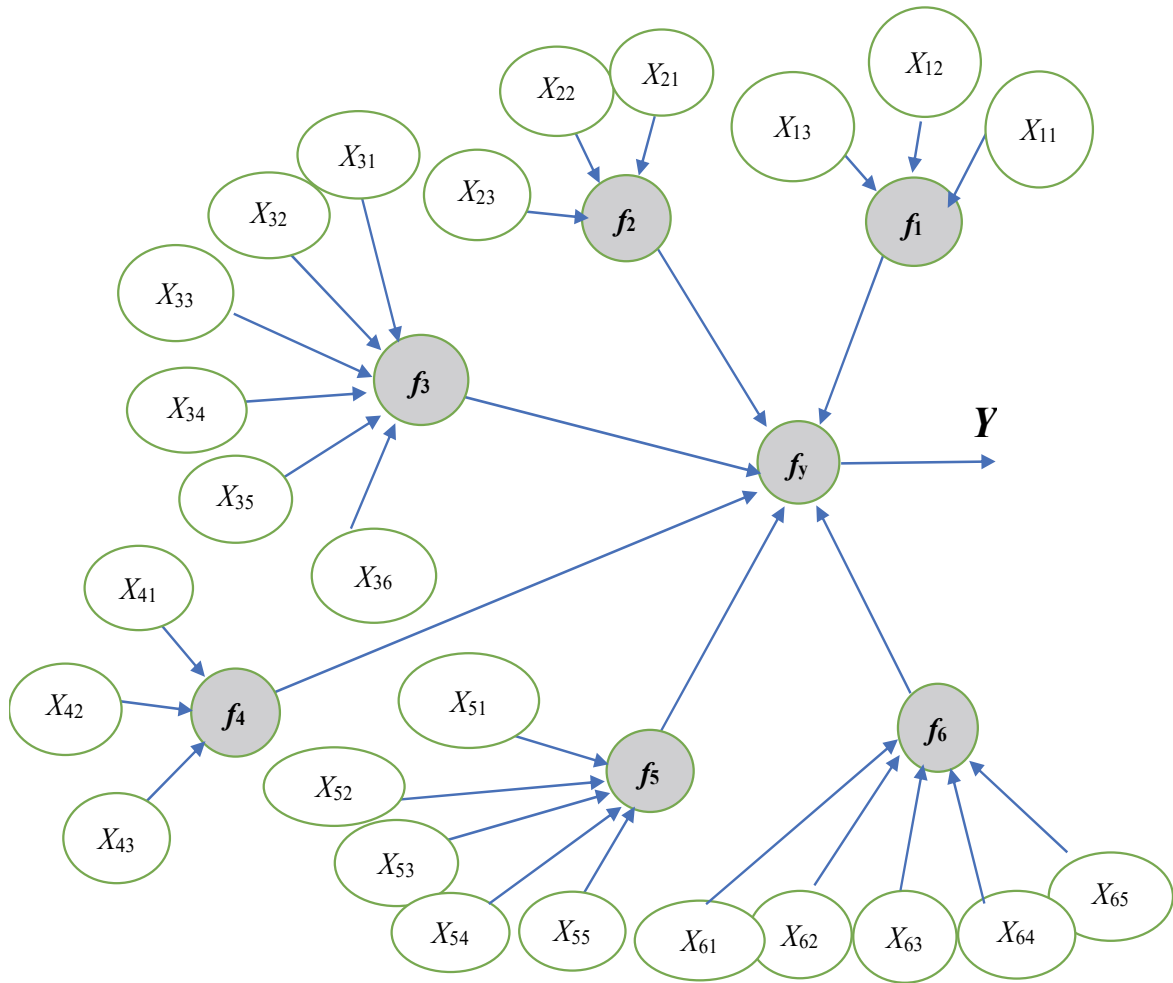

Рис. 5. Структура моделі аналізу рівня економічної безпеки підприємства торгівлі в умовах євроінтеграції

Джерело: складено автором

Експертна система на базі нечітких значень містить механізм нечітко логічного висновку для визначення рівня економічної безпеки підприємства на основі необхідної вихідної інформації. Запропоновано математичну формалізацію запису вирішального правила для визначення дуже високого рівня ЕБП:

$$\mu^{дв}(X_1, \dots, X_6) = w^{y_{11}}[\mu^{дв}(X_1) \cdot \mu^B(X_2) \cdot \mu^B(X_3) \cdot \mu^{дв}(X_4) \cdot \mu^B(X_5) \cdot \mu^C(X_6)] \vee$$

$$w^{y_{12}}[\mu^{дв}(X_1) \cdot \mu^C(X_2) \cdot \mu^{дв}(X_3) \cdot \mu^{дв}(X_4) \cdot \mu^{дв}(X_5) \cdot \mu^C(X_6)] \vee$$

$$w^{y_{13}}[\mu^B(X_1) \cdot \mu^{дв}(X_2) \cdot \mu^B(X_3) \cdot \mu^B(X_4) \cdot \mu^B(X_5) \cdot \mu^{дв}(X_6)]. \quad (1)$$

де $\mu^{дв}(X_1, \dots, X_6)$ – функція приналежності для дуже високого рівня ЕБП вектора вхідних змінних;

$w^{y_{li}}$ – значущість (вагомість впливу) правила серед тих, що відповідають термові вихідної змінної.

Кожний із критеріїв X_1, \dots, X_6 , що являють собою узагальнені значення вказаних груп показників, представлений у вигляді математичних залежностей від вхідних факторів. Сформовано шість груп показників: X_1 – оцінювання ринкової складової безпеки підприємства, X_2 – оцінювання техніко-технологічної складової, X_3 – оцінювання фінансової складової;

X_4 – оцінювання інвестиційної складової, X_5 – оцінювання інноваційної складової, X_6 – оцінювання інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємства. Значення кожної із вказаних груп визначається за певними показниками.

Оцінювання ринкової складової безпеки підприємства торгівлі X_1 може бути здійснено за такими показниками: індекс економічної стабільності країни – X_{11} , ринкова потужність підприємства – X_{12} , потенціал підприємства до лідерства – X_{13} . Залежність буде такою:

$$X_1 = f_1 (X_{11}, X_{12}, X_{13}) \quad (2)$$

Для оцінювання техніко-технологічної складової економічної безпеки X_2 слід скористатися такими показниками, як коефіцієнт виробничої потужності ($K_{вп}$) – X_{21} , коефіцієнт зносу ($K_{зн}$) – X_{22} , фондівдача (ФВ) – X_{23} . Залежність описується формулою:

$$X_2 = f_2 (X_{21}, X_{22}, X_{23}) \quad (3)$$

Індикаторами фінансової безпеки X_3 обрано такі показники: коефіцієнт автономії ($k_{авт}$) – X_{31} , коефіцієнт фінансування ($k_{фін}$) – X_{32} , коефіцієнт покриття ($k_{покp}$) – X_{33} , коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($k_{одз}$) – X_{34} , коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості ($k_{окз}$) – X_{35} , рентабельність діяльності (k_p) – X_{36} . Залежність матиме вигляд:

$$X_3 = f_3 (X_{31}, X_{32}, X_{33}, X_{34}, X_{35}, X_{36}) \quad (4)$$

Функціональна складова X_4 (інвестиційна безпека) оцінюється на основі коефіцієнта оборотності оборотних активів – X_{41} , рентабельності товарообороту – X_{42} , рівня ефекту фінансового важеля – X_{43} :

$$X_4 = f_4 (X_{41}, X_{42}, X_{43}) \quad (5)$$

Наступна функціональна складова X_5 (інноваційна) визначається за такими показниками: частка працівників, залучених до інноваційної діяльності – X_{51} , коефіцієнт покриття капітальних інвестицій – X_{52} , коефіцієнт винахідницької активності (або оцінка використання темплейтів) – X_{53} , частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі (або оцінка використання засобів цифровізації) – X_{54} , частка видатків на дослідження (або оцінка впровадження соціально-екологічних інновацій) – X_{55} . Відповідно залежність така:

$$X_5 = f_5 (X_{51}, X_{52}, X_{53}, X_{54}, X_{55}) \quad (6)$$

Функціонування інтелектуально-кадрової підсистеми X_6 оцінюється за такими показниками: коефіцієнт постійності кадрів – X_{61} , рівень продуктивності праці – X_{62} , фондоозброєність праці – X_{63} , коефіцієнт раціоналізаторської активності (або оцінка можливості підвищення кваліфікації персоналу) – X_{64} , коефіцієнт співвідношення висококваліфікованих та кваліфікованих працівників і загальної чисельності працюючих – X_{65} . Залежність має вигляд:

$$X_6 = f_6 (X_{61}, X_{62}, X_{63}, X_{64}, X_{65}) \quad (7)$$

За розрахованими значень груп показників обчислюється рівень економічної безпеки підприємства Y :

$$Y = f (X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6) \quad (8)$$

Запропонований алгоритм інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємств є універсальним для будь-якого суб'єкта міжнародного бізнесу у сфері торгівлі. Даний підхід застосовано для двадцяти важливих для економіки підприємств торгівлі і виробничо-торговельних підприємств (ТОВ «АТБ-маркет», ТОВ «Фора», ТОВ «Сільпо», ТОВ «Агромат», ТОВ «Новус», ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет», ТОВ «РУШ» та ін.) та невеликих, але прибуткових підприємств (ТОВ «Екоклуб», ТОВ «Хорстег», ТОВ «Сахара» і ін.). Встановлено рівень економічної безпеки за період 2017–2021 рр., який дає можливість розробити відповідні рекомендації для покращення стійкості діяльності підприємств торгівлі. На рис. 6 представлено результати за п'ятьма підприємствами ритейлу.

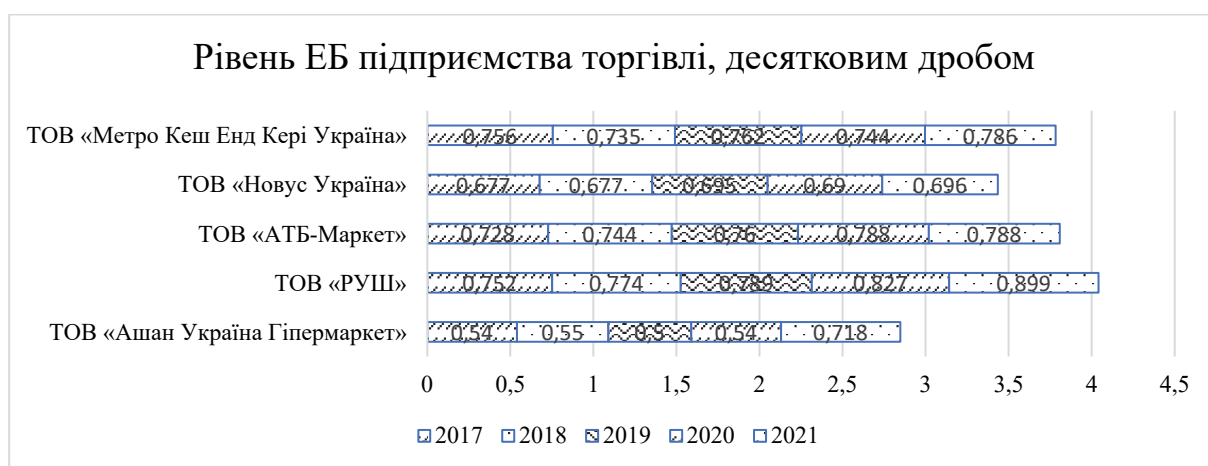

Рис. 6. Рівень економічної безпеки досліджуваних підприємств торгівлі України за 2017–2021 роки

Джерело: складено автором

У четвертому розділі «Інноваційні механізми розвитку підприємств торгівлі України у процесі євроінтеграції» проведено аналіз методологічних засад оцінювання інноваційного потенціалу підприємств торгівлі, досліджено інноваційну активність підприємств в умовах євроінтеграції, визначено інструменти відновлювального розвитку підприємств торгівлі України.

Класифікацію інновацій доповнено зміною видів за двома ознаками: за предметом і сферою застосування (ринкові, науково-технічні, еволюційні, організаційні, за бізнес-процесами) і за типом інновацій (продуктивні, процесові, організаційно-управлінські, новації диджиталізації); обґрунтовано категоріальне визначення інноваційного потенціалу як системи можливостей і ресурсів матеріального і нематеріального характеру, які завдяки синергетичності продукують новації з фінансовою цінністю. Вдосконалення категоріально-понятійного апарату дослідження процесу інноваційності дає змогу визначити реальні можливості для неї, сприйнятливості для нововведень підприємства.

Застосування комплексного підходу дозволяє отримати обґрунтовану оцінку, яку пропонується формалізувати у вигляді інтегрального показника або комплексної багатопараметричної моделі. Розроблена методика оцінювання інноваційного потенціалу із графічним відображенням у вигляді шестикутника апробована на підприємствах торгівлі, дає можливість виявити потенційні та реальні загрози й можливості, сильні та слабкі сторони діяльності підприємства, а також визначити вектори розвитку.

Сучасний стан інноваційної активності не забезпечує повністю потреб модернізації України, що пояснюється низьким рівнем продуктивності (рівнем рентабельності операційної діяльності) та високим рівнем тінізації економіки. Водночас Україна є достатньо інтегрованою у світове господарство, що підтверджується рейтингами індексу глобальної конкурентоспроможності, глобального індексу інновацій, позитивною динамікою іноземних інвестицій. Найвищі місця у наведених рейтингах упродовж 2013–2021 рр. посідали Швейцарія, Швеція, Велика Британія, США, Нідерланди, Фінляндія, Сінгапур, Данія, Ірландія, Люксембург, Гонконг, Німеччина, Південна Корея.

За даними рейтингів Глобального індексу інновацій, Глобального індексу конкурентоспроможності досліджено стан інноваційного розвитку України та обґрунтовано методику розрахунку відносного інноваційного індексу, що розраховується як співвідношення різниці загальної кількості місць і місця, яке посідає країна, до загальної кількості місць у рейтингу. Результати дослідження наведено на рис. 7.

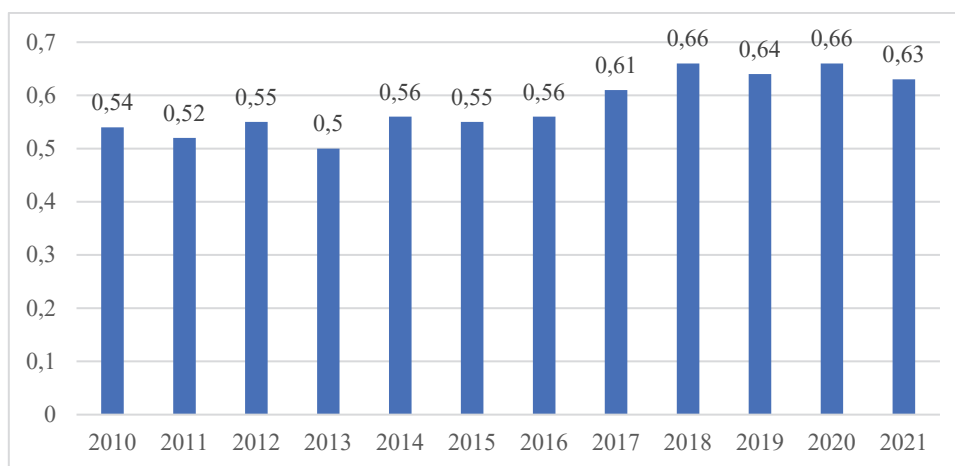

Рис. 7. Зміна відносного інноваційного індексу України за 2010–2021 рр.
Джерело: складено автором

Наведена візія динаміки зміни відносного інноваційного індексу свідчить про тренд поступового поліпшення умов розвитку інноваційної діяльності підприємств. Так, значення відносного інноваційного індексу у 2021 р. підвищилося на 0,165 порівняно з 2013 роком.

На підставі аналізу кількісних показників джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств та працівників, які

провадять наукову діяльність, доведено, що в Україні бракує ресурсів для стабільного інноваційного економічного розвитку. Витрати на новітні засоби, технології та методи скоротилися на 47,97 % упродовж 2016–2021 років порівняно з даними 2010 року. Однак спостерігається збільшення частки інвестицій від держбюджету (з 0,77 % у 2016 р. до 3,91 % у 2021 р.), інвесторів-нерезидентів (з 0,1 % до 0,3 %), інших джерел (з 4,27 % у 2016 р. до 8,07 % у 2021 р.). Зазначені тенденції демонструють необхідність залучення прямих іноземних інвестицій та програм стимулювання економічного розвитку країн в умовах євроінтеграції, у тому числі і державних.

В аналізі виокремлюються особливості торгівлі товарами з країнами ЄС. За результатами економіко-статистичного розгляду операцій з експорту–імпорту і структурного дослідження товарообороту країн-партнерів виявлено тенденцію до постійного дефіциту торговельного балансу України (сальдо у 2018 р. становило -3059,5 млн дол. США, 2019 р. -4261,5 млн дол. США, 2020 р. -4844,8 млн дол. США, 2021р. -4730,2 млн дол. США). Такий стан дозволяє сформулювати рекомендацію щодо необхідності коригування курсу з ЄС для зменшення дефіциту торговельного балансу країни та у перспективі виходу на рівень профіциту.

Якісний аналіз результатів співпраці з ЄС засвідчує потребу в оцінюванні безпеки інноваційного середовища країни. Розроблено методику оцінювання стану безпеки інноваційного середовища країни в умовах євроінтеграції, в якій інтегральний показник є агрегатним і враховує основні чинники впливу на стан інновацій в країні шляхом об'єднання чотирьох індексів, кожен з яких характеризує певний блок факторів. До них належать: ресурсне забезпечення та розвиток інфраструктури (індекс глобальної конкурентоспроможності), ефективність інноваційної діяльності (відносний інноваційний індекс), стан розвитку інноваційності країни (глобальний індекс інновацій), сприятливість для інвестицій макроклімату в країні (індекс інвестиційної привабливості). Використовується формула:

$$ЗП = (I_1 \cdot I_2 + I_2 \cdot I_3 + I_3 \cdot I_4 + I_4 \cdot I_1) / 4, \quad (9)$$

де ЗП – загальний показник стану безпеки інноваційного середовища країни; I_1 – індекс глобальної конкурентоспроможності; I_2 – відносний інноваційний індекс; I_3 – глобальний індекс інновацій; I_4 – індекс інвестиційної діяльності.

За цим підходом розраховано загальний показник стану безпеки інноваційного середовища України у табл. 2. Запропонований метод є універсальним, базується на даних країни з урахуванням загальних та специфічних чинників інноваційного середовища.

Тенденція до повільного збільшення значення загального показника безпеки інноваційного середовища (з 0,260 у 2013 р. до 0,425 у 2021 р.) є підтвердженням зміцнення інноваційного потенціалу України. Наведені розрахунки підтверджують існування проблеми щодо впровадження нових технологій в Україні, що впливає на структуру експорту продукції.

Індекси інноваційності України за 2010–2021 рр.

Рік	Індекс глобальної конкурентоспроможності*	Відносний інноваційний індекс	Глобальний індекс інновацій **	Індекс інвестиційної діяльності***	Загальний показник стану безпеки інноваційного середовища
2010	0,429	0,54	0,82	0,616	0,361
2011	0,578	0,52	0,795	0,546	0,366
2012	0,549	0,55	0,702	0,456	0,315
2013	0,446	0,5	0,681	0,424	0,260
2014	0,432	0,56	0,696	0,531	0,308
2015	0,436	0,55	0,683	0,515	0,298
2016	0,384	0,56	0,691	0,573	0,304
2017	0,409	0,61	0,723	0,618	0,348
2018	0,407	0,66	0,722	0,608	0,358
2019	0,596	0,64	0,709	0,58	0,398
2020	0,592	0,66	0,692	0,491	0,369
2021	0,611	0,63	0,879	0,511	0,425

* Індекс глобальної конкурентоспроможності розраховано за даними «Рейтингу країн за рівнем конкурентоспроможності» як відносний показник, тобто від загальної кількості країн віднімаємо місце, яке посідає країна, та різницю ділимо на загальну кількість досліджуваних країн.

** Глобальний індекс інновацій розраховано за даними «Глобальний індекс інновацій» як відносний показник, розрахований як частка бальної оцінки країни до різниці між максимальним і мінімальним значеннями балів країн у рейтингу.

*** Індекс інвестиційної діяльності розраховано за даними «Інвестиційний індекс» шляхом ділення цих даних на максимальне значення – 5.

Джерело: розроблено автором

Здебільшого підприємства продають сировину та низькотехнологічну продукцію, яка має малу частку доданої вартості і таким чином не збільшує наповнення державного бюджету країни. Підвищення рівня безпеки інноваційного середовища України сприятиме зростанню її економічної стійкості, а відтак впливатиме на рівень ринкової складової системи економічної безпеки підприємств торгівлі.

Для України, яка обрала європейський напрям інтеграції, є важливою інноваційна політика Євросоюзу, що генерує процеси формування інноваційної економіки. За дослідженнями підтверджується необхідність зміни структури експорту та потреба у збільшенні інноваційного інструментарію в торгівлі. Запропоновано уточнене визначення поняття «інноваційний проєкт» – це захід або комплекс заходів, згрупований у вигляді програми чи стратегії, яка передбачає використання нової методології діяльності або впровадження нової організаційної форми чи виробництво нової продукції (послуг). Визначення особливостей інноваційної діяльності сфери торгівлі України, суб'єктів інноваційних регіональних структур і формування системи інвестиційного виміру інноваційного проєкту з урахуванням ключових факторів бізнес-моделі дає змогу визначити напрями розвитку диджитал-технологій в торгівлі (рис. 8) як одного з провідних інструментів науково-технічного прогресу.

Рис. 8. Напрями розвитку диджитал-технологій торгівлі в Україні
Джерело: складено автором

У п'ятому розділі «Стратегічне управління в системі економічної безпеки підприємств торгівлі» обґрунтовано стратегії міжнародного партнерства підприємств торгівлі, окреслено систему моніторингу ризиків та загроз, сформовано прогностичну модель оцінки ефективності системи економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції.

Головними детермінантами негативного впливу на міжнародну та внутрішню торгівлю України є: воєнний стан у зв'язку з масштабним вторгненням РФ, зниження цін на світових сировинних ринках, сировинна спрямованість експорту нашої країни, повільність політико-економічних реформ, зниження купівельної спроможності населення у світі, пандемічні потрясіння останніх років. Триває перерозподіл важелів впливу на світовій арені, що збільшує невизначеність, яка ускладнює прийняття будь-яких рішень в економіці. З огляду на викладене вище, визначено пріоритетні напрями дій для зовнішньої торгівлі України: прискорення реформ, збільшення запитів на фінансово-технічну підтримку ЄС, партнерство з державами, що не входять в ЄС.

Україна має впроваджувати всі можливі напрями розвитку міжнародної торгівлі, серед яких виділяються три головні. Перший напрям обумовлений підписанням Угоди про асоціацію і передбачає продовження реформ і коригування положень Угоди, щоб виправити асиметрію товарних потоків, яка склалася на сьогодні. Внаслідок цього Україна отримує можливість поставляти на ринки світу товари з більшою доданою вартістю ніж сировина, що створює додаткові передумови для співробітництва в межах міжнародного партнерства з ЄС. Другий напрям в Україні вже

реалізується через програму «Горизонт Європа» і дозволяє збільшувати інноваційний потенціал країни та відповідно товарні потоки в майбутньому. Третій напрям – зміна вектора стратегічного партнерства, зокрема посилення співробітництва з країнами позаєвропейського простору, що також створює можливості реалізації експортного потенціалу України на ринках ЄС, Азії та Африки. Встановлено, що торгівля з ЄС не дає великої економічної вигоди для України, оскільки більшість товарних позицій експорту не мають достатньої доданої вартості. Таким чином, постає необхідність виправити деформацію товарної структури експорту–імпорту з ЄС. Досліджуючи компаративні переваги українського експорту на ринку Азії, ЄС та Африки, визначено ті товарні групи, які мають перспективи розвитку, такі як рослинні матеріали, натуральне та штучне хутро, судна, свинець та вироби з нього, м'ясо та субпродукти. Ці товарні групи мають дещо більшу додану вартість ніж ті, що нині реалізуються. Отримані результати надалі можуть використовуватися при обґрунтуванні державної політики для підтримки національних виробників продукції з більшою доданою вартістю з метою створення умов для формування нових та приєднання до вже існуючих глобальних ланцюгів вартості, що вплине на рівень економічної безпеки підприємств торгівлі України.

На безпеку сфери торгівлі впливають чинники експорту й імпорту та та тенденції внутрішньої торгівлі. В межах дослідження побудовано модель залежності товарообороту від найбільш значущих факторів, до яких належать: доходи населення України (X_1); чисельність зайнятих працівників у торгівлі (X_2); товарні запаси в торгівлі (X_3); індекси цін виробників промислової продукції (X_4); обсяг реалізованої продукції (послуг) телекомунікації (електрозв'язок) (X_5). Це дозволяє виявити вплив диджиталізації на ЕБП торгівлі. Економетрична модель має вигляд:

$$Y_{\text{розр.}} = 147667,2 \cdot X_1^{0,307} \cdot X_2^{-0,854} \cdot X_3^{0,027} \cdot X_4^{0,724} \cdot X_5^{1,467} \quad (10)$$

Найбільш впливовим виявився фактор телекомунікаційних послуг. Отже, процеси диджиталізації створюють суттєві переваги у діяльності підприємств торгівлі, підвищують їх конкурентоспроможність і зміцнюють економічну безпеку. Цифровізація є невід'ємною частиною економіки в сучасному світі, надає багато переваг для розвитку, але створює нові ризики, зокрема загрози кібербезпеці, нові можливості для провадження незаконної економічної діяльності та посягання на недоторканність приватної власності. Новітні технології роблять суттєвий внесок у досягнення цілей сталого розвитку, проте соціально-економічний потенціал цифрових технологій може мати й негативні наслідки. І тому розуміння моделей ефективного управління процесом розвитку цифрових технологій стосовно методів уникнення небажаних наслідків є надзвичайно важливим завданням.

Сформований перелік загроз та ризиків для підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції дав змогу сформулювати рекомендації для їх

нейтралізації. Серед заходів ключовими є оптимізація товарної структури експорту та імпорту, усунення асиметрії, спричиненої недосконалістю Угоди про Асоціацію, розширення виробництва високотехнологічних товарів та проведення політики імпортозаміщення. Наявність факторів ризику і загроз для торгівлі актуалізувало побудову системи моніторингу з метою завчасному запобіганню небезпеки на рівні підприємства. Сформована модель стратегії управління СЕБП торгівлі містить в собі систему моніторингу ризиків та загроз (рис. 9).

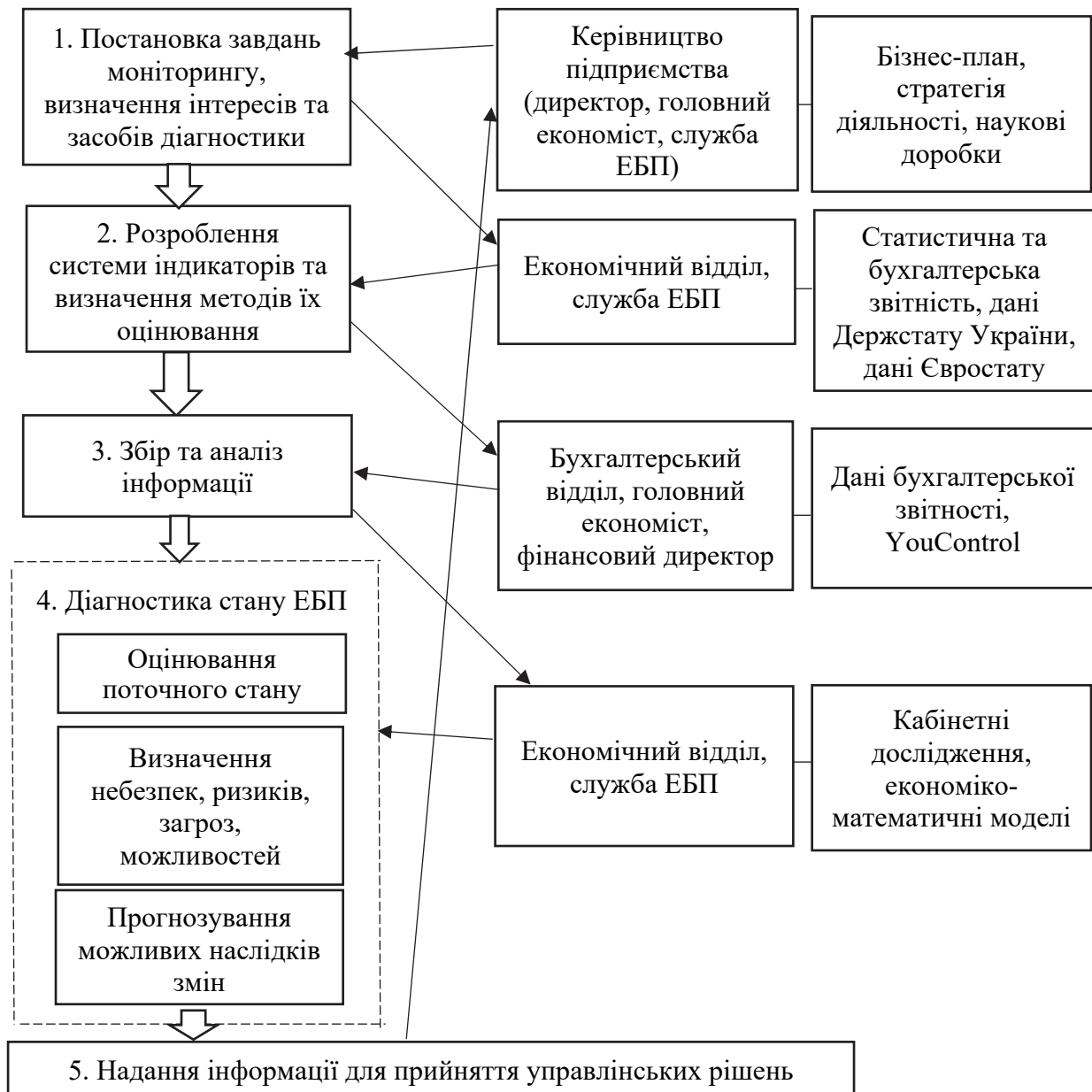

Рис. 9. Інтерпретація системи моніторингу ЕБП (етапи, суб'єкти процесу, інформаційні джерела)

Джерело: складено автором

Моніторинг загроз ЕБП передбачає виконання певних етапів. Визначено суб'єкти процесу та інформаційні джерела, які залучені до процесу виділення факторів ризику і загроз, серед них виділено загрози, спричинені євроінтеграцією (рис. 10).

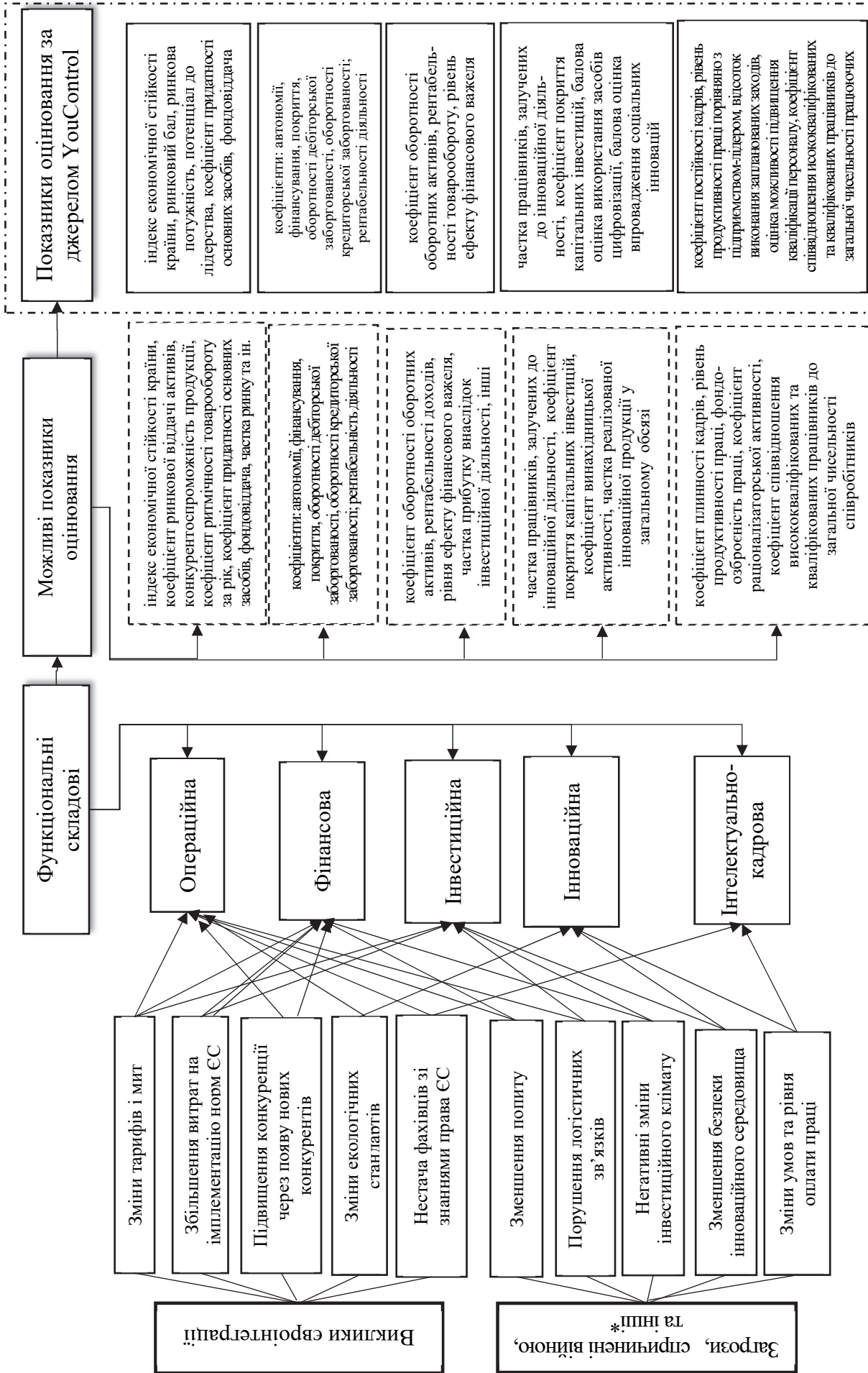

Рис. 10. Елементи системи ЕБП в умовах євроінтеграції за функціональними складовими
 * Інші загрози – ті, що наведено у другому розділі цього дослідження, які не належать до форс-мажорних. Джерело: складено автором

Це також дає можливість формувати необхідні варіанти управлінських рішень. Зважаючи на воєнний стан, децю змінюються наповнення досліджуваних показників за запропонованим алгоритмом інтегральної оцінки рівня економічної безпеки торговельних та виробничо-торговельних підприємств, який є універсальним для будь-якого підприємства сфери торгівлі.

Розраховано песимістичний та оптимістичний прогнози рівня економічної безпеки для торговельних і виробничо-торговельних підприємств, зокрема ТОВ «Сільпо-Фуд», ТОВ «Сахара», ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет» та інших, що дозволяє визначити першочергові заходи для поліпшення показників та підтримання стійкості діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано розв'язання важливої наукової проблеми щодо поглиблення теоретико-методологічних засад ідентифікації загроз та формування економічної безпеки підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції, визначено базис практичних рекомендацій з моніторингу загроз і включення в стратегічні моделі діяльності підприємств.

Процеси інтеграції та глобалізації, посилення збурень у світовій економіці зумовили вибір теми дослідження, у процесі якого сформульовано концептуальні, теоретико-методологічні та науково-практичні висновки, спрямовані на вирішення завдань дисертації відповідно до визначеної мети.

1. Збільшення кількості та ускладнення факторів впливу на сферу торгівлі, зокрема процеси інтеграції у міжнародній економіці, зумовлюють цілеспрямованість дослідження ключових понять безпекології. З огляду на це, постає потреба в уніфікації підходів до визначення даної проблеми та розроблення пропозицій для налагодження процесу забезпечення економічної безпеки на українських підприємствах торгівлі. Як економічна категорія ЕБП – це сукупність економічних відносин стосовно захищеності підприємства від негативних впливів та спроможності формувати можливості розвитку. Уточнено смислове поняття ЕБП – це стан підприємства, при якому воно є захищеним від загроз діяльності, конкурентоспроможним, ефективно використовує свій потенціал та стабільно розвивається. Визначення рівня ЕБ підприємств торгівлі досягається шляхом використання ситуаційно-адаптивного та ресурсно-функціонального підходів, що сприятиме обґрунтуванню програми заходів для досягнення сталого розвитку та конкурентних переваг. Основою розробки системи практичних рекомендацій є моделювання економічної безпеки торговельного підприємства та процесу підтримки її стабільного рівня. Запропоновано концептуальний підхід до аналізу та оцінювання рівня ЕБП, де є його змістовий опис із виділенням методології дослідження, моделей, принципів побудови концепції та архітектонічних елементів системи ЕБП. Процес побудови системи ЕБП передбачає врахування чотирьох базових компонентів: узгодження інтересів стейкхолдерів, протистояння загрозам, ресурсне забезпечення, стимулювання розвитку підприємства. При цьому головними критеріями оцінки є потенціал

підприємства, рівень його конкурентоспроможності та відносний рівень економічної безпеки (кількісне визначення). Ці компоненти визначаються за допомогою вдосконаленої збалансованої системи показників, яка містить шість блоків складових: фінансову, клієнтську, внутрішніх процесів, персоналу та праці, зовнішнього середовища, інноваційного розвитку. Таке групування блоків ЗСП становить основу розроблення, реалізації, моніторингу стратегії, а також є інструментом її регулювання.

2. Економічна безпека підприємства залежить від рівня економічної безпеки країни, який значною мірою визначається інноваційно-технологічними, соціальними, галузевими, зовнішньополітичними та фінансово-валютними факторами. У сфері зовнішньо-торговельної діяльності принципового значення набувають перманентна оцінка стану економічної стійкості найбільших торговельних партнерів України серед членів і кандидатів у члени ЄС і дослідження переваг та викликів євроінтеграційних процесів. Це дало змогу сформулювати загальне уявлення про рівень стабільності як головного індикатора безпеки сфери торгівлі, а також сформулювати рекомендації для його поліпшення та визначити підґрунтя з метою дослідження переваг та викликів євроінтеграційних процесів.

3. Європейський Союз є важливим партнером України для нарощування економічного співробітництва у сфері торгівлі. Однак повномасштабна війна РФ проти України суттєво погіршила стан економіки нашої держави. Попри все дотримання європейського вектору розвитку сприяє реалізації заходів щодо підтримки економіки, як-от допомога аграріям, спрощення режиму регулювання трудових ресурсів, зміни в бюджетно-фінансовій сфері. Це дає можливість визначити пріоритетні напрями співробітництва: науково-технічний розвиток, підвищення якості та конкурентоспроможності готової продукції, що має більшу додану вартість, ніж сировина, і відповідно сприятиме економічному зростанню країни.

4. Ключовими ризиковими заходами для торгівлі України, що зумовлені імплементацією ПВЗВТ, є: необхідність зміни асортименту експорту, виправлення асиметрій у сфері тарифів і мит (частково вже зроблено станом на травень 2022 р.), нагальна потреба запровадження жорстких заходів щодо корупції. Результати детального аналізу ПВЗВТ за секторами та гравцями економіки, де враховано і термін впливу, є підґрунтям для розроблення політики і програм міжнародного партнерства.

5. Як економічна категорія ризик відображає властивість суспільних економічних відносин, яка пов'язана з прийняттям рішень в умовах невизначеності, що може призвести до негативних наслідків. Класифікація ризиків має здійснюватися за допомогою розширення переліку за такими ознаками: ступенем поширеності, частотою виникнення збитку, розміром збитку.

Формування переліку та систематизація ризиків і загроз дають можливість визначити шляхи подальшого вдосконалення комплексу заходів щодо забезпечення достатнього рівня ЕБП торгівлі. З цією метою удосконалено класифікацію видів загроз завдяки введенню таких ознак, як: ступінь впливу, масштаб впливу, зміни функцій ринку та державного регулювання, зміни системи споживання, девіантні процеси в системі бізнесу, зменшення факторних конкурентних переваг.

Оцінювання загроз пов'язане із визначенням факторів впливу, які поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів впливу належать макроекономічні, ринкові та інші, уточнено їх наповнення. Макроекономічний вплив оцінюється за показниками: динаміка зміни ВВП за паритетом купівельної спроможності, співвідношення обсягів експорту й імпорту країни, динаміка рейтингу економічної свободи країни, рейтинг легкості ведення бізнесу Doing Business, темпи інфляції. Показниками оцінювання факторів ринку є: динаміка рівня тіньової економіки, рівень рентабельності операційної діяльності, ступінь зносу основних засобів, динаміка зайнятості населення, середньооблікової чисельності штатних працівників та середня заробітна плата працівників у сфері торгівлі. До складу груп внутрішніх факторів ЕБП торгівлі входять: операційні, фінансові, інвестиційні, кадрові та інноваційні. Такий поділ відповідає функціональному підходу до визначення рівня ЕБП.

6. На основі дослідження різноманітності підходів до оцінювання рівня ЕБ встановлено відсутність універсального підходу, що зумовило потребу у його розробленні з урахуванням особливостей підприємств торгівлі та виробничо-торговельних підприємств, які провадять зовнішньоекономічну діяльність. Аналіз науково-методологічних основ безпекології та результатів діяльності таких підприємств дав можливість опрацювати методологію оцінювання рівня ЕБП з урахуванням вибору підходу до оцінювання. За стійкісним підходом запропоновано розраховувати рейтинг стабільності діяльності підприємства торгівлі як головного маркера рівня його ЕБ. За функціональним підходом запропоновано розраховувати рівень ЕБ окремих функціональних складових, які визначено основними у діяльності підприємства. Рекомендовано методичний підхід до інтегральної оцінки рівня ЕБП торгівлі на основі ресурсно-функціонального підходу із застосуванням методу аналізу ієрархій, відповідно до алгоритму, за яким передбачено виконання певних етапів, що є універсальним для будь-якого торговельного підприємства. За аналізом наукових доробок та власних розрахунків встановлено коефіцієнти вагомості для індикаторів функціональних підсистем підприємства торгівлі, отримано значення: підсистема фінансової безпеки – 0,3, інтелектуально-кадрової – 0,28, ринкової – 0,1, техніко-технологічної – 0,1, інвестиційної – 0,11, інноваційної – 0,12. Здійснено оцінку 27 підприємств торговельної та виробничо-торговельної сфери, аналіз результатів якої дозволяє розробити відповідні заходи щодо зміцнення стабільності та розвитку досліджуваних підприємств у стратегічній перспективі.

7. Доповнення класифікації інновацій шляхом зміни видів за двома ознаками (за предметом і сферою застосування, за типом інновацій) дає змогу визначати можливі ризики і загрози, які виникають у цій сфері, та пояснює сутність інноваційного потенціалу. Використовуючи стратегічний і процесний підходи до дослідження економічної сутності інновацій, обґрунтовано категоріальне визначення інноваційного потенціалу підприємства: це система можливостей і ресурсів матеріального і нематеріального характеру, які завдяки синергетичності продукують новації, що мають фінансову

цінність. Це дає змогу визначити взаємозв'язки між інноваційним потенціалом підприємства та його економічною безпекою.

8. Достовірна оцінка безпеки інноваційного середовища визначається інтегральним показником, який сформовано із залученням індексу глобальної конкурентоспроможності, відносного інноваційного індексу, глобального індексу інновацій, індексу інвестиційної діяльності. Відносний інноваційний індекс розраховується як співвідношення різниці загальної кількості місць і місця, яке посідає країна, до загальної кількості місць у рейтингу. Ці показники можуть надалі використовуватися для оцінювання потенціалу інших країн; вони можуть бути основою для прийняття рішень іноземними інвесторами щодо інвестицій в інноваційні проекти. Перевагами використання даної методики є врахування основних факторів впливу й умов на інноваційну активність окремо взятої країни та простота розрахунків. Плюсом цього індексу є наочність і точність визначення місця країни, рівня інноваційності діяльності її підприємств. Отримана оцінка інноваційної активності підприємств України в умовах євроінтеграції, аналіз особливостей товарної торгівлі з ЄС, детальний аналіз умов середовища країни для інноваційної діяльності підприємств за статистичними показниками, які легко знайти у відкритому доступі, дають можливість обґрунтувати рекомендації щодо співпраці з ЄС.

Вивчення напрямів інноваційної політики дало змогу виявити переваги та загрози для України, що надалі можуть бути враховані при складанні стратегій міжнародного партнерства. Досліджуючи інструменти інноваційного розвитку, виокремлено особливості інноваційної діяльності сфери торгівлі України, це вдосконалення торговельно-технічного та організаційно-управлінського процесів, продуктові інновації, залучення темплейтів. Інвестиції суттєво сприяють впровадженню інноваційних проектів, що дало підстави сформулювати власне визначення поняття «інноваційний проект»: це захід або комплекс заходів, згрупований у вигляді програми або стратегії, яка передбачає використання нової методології виконання діяльності або впровадження нової організаційної форми або виробництво нової продукції (послуг). Надалі це дало можливість сформувати систему інвестиційного забезпечення інноваційного проекту з урахуванням ключових факторів бізнес-моделі. У свою чергу, це сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень щодо інновацій. Запропонована у дисертаційному дослідженні класифікація інноваційних стратегій, їх характеристик, можливих недоліків і загроз дає можливість сформувати оптимальну стратегію розвитку підприємства торгівлі. Визначено основні напрями розвитку диджиталізації підприємств торгівлі.

9. Пріоритетними напрямами дій для зовнішньої торгівлі України є дотримання європейського шляху розвитку та стратегічного партнерства з державами позаєвропейського простору. Аналіз компаративних переваг та визначення напрямів дій дали змогу обґрунтувати перелік товарних груп експорту України для реалізації на ринках ЄС, Азії та Африки. Дотримання вимоги реалізації товарних груп із високими компаративними перевагами збільшить дохідність експорту, відповідно це позитивно вплине на рівень економічної безпеки країни та сприятиме підвищенню захисту та рівня ЕБ

підприємств торгівлі. Африканський континент є перспективним для України щодо розширення експорту товарів та послуг, зокрема товарів продовольчого сектору, у виробництві яких Україна є лідером.

10. Сучасна система відносин між країнами трансформується під впливом поширення диджиталізації, тому визначено основні напрями розвитку диджиталізації в торгівлі та досліджено вплив цифрових технологій на економічну безпеку суб'єктів торговельної діяльності (підприємств). Виокремлено основні труднощі для розвитку цифрової економіки. Обґрунтовано перелік факторів, які найбільше впливають на формування обсягу товарообороту торгівлі: доходи населення країни, чисельність зайнятих працівників у торгівлі, товарні запаси, індекси цін виробників промислової продукції, диджитал-технології (телекомунікації, обробка даних тощо). Обґрунтовано пропозицію долучити до вже існуючої методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства торгівлі показники, які відображають вплив диджитал-технологій. Результати дослідження є корисними для адаптації стратегій розвитку підприємств торгівлі в умовах формування глобальної цифрової екосистеми.

11. Визначення переліку загроз та ризиків для підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції дало змогу сформулювати рекомендації для їх нейтралізації. Серед заходів ключовими є оптимізація товарної структури експорту та імпорту, виправлення асиметрії, яка виникла в результаті Угоди про Асоціацію, розширення виробництва високотехнологічних товарів та проведення політики імпортозаміщення. Наявність факторів ризику і загроз для торгівлі актуалізувало створення системи моніторингу з метою завчасному запобіганню небезпеки. Сформована модель стратегії СЕБП торгівлі містить в собі систему моніторингу ризиків та загроз. Моніторинг загроз ЕБП передбачає виконання кількох етапів; визначено суб'єкти процесу та інформаційні джерела, які залучені до процесу виділення факторів ризику і загроз. Це дає можливість формувати необхідні варіанти управлінських рішень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, підручники, навчальні посібники

1. Зубко Т.Л. Економічна безпека підприємства: виклики XXI сторіччя: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 420 с. (24,7 друк. арк.).
2. Determinants of business economic security: Monograph / H.V. Sytnyk, H.V. Blakytta and other. Agenda Publishing House, London, United Kingdom, 2019. 132 p. (Zubko T.L. Methods for assessing the economic security level of the enterprise, підрозділ 1.2, с. 15–25) (особистий внесок автора: досліджено методи розрахунку рівня економічної безпеки підприємства та обґрунтовано застосування методу нечіткої логіки, 0,6 друк. арк.).
3. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Г. В. Блакита, Г. В. Ситник, Т. Л. Зубко та ін. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 304 с. (13 друк. арк., авт. внесок 8,5 друк. арк.).
4. Зубко Т.Л. Економічна безпека підприємства: практикум. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 64 с. (3,72 друк. арк.).

У наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

5. Blakyta H.V., Zubko T. L., Zhuk O.S., Kasianova A.O., Guliaieva N. M. and Vavdiichyk I. M. (2022) Anti-Crisis Management In The System Of Economic Security Of International Business. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.22 No.8, August 2022. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.33> (особистий внесок автора: розроблено методологію оцінювання економічної безпеки підприємства торгівлі, що провадить зовнішньоекономічну діяльність, та апробовано на ПрАТ «Оболонь», обґрунтовано послідовність прийняття стратегічних рішень у системі антикризового управління – 1,0 друк. арк.).

6. Mazaraki A., Zubko T. Stability of production and trading companies considering their economic security. *Problems and Perspectives in Management*, 2022. 20 (1). P. 445 – 458. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(1\).2022.36](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(1).2022.36) (особистий внесок автора: обґрунтовано і сформовано методику розрахунку стабільності діяльності виробничо-торговельного підприємства як основи визначення рівня його економічної безпеки – 0,8 друк. арк.).

7. Zubko, T., Kovshova, I., Ilchenko, N., Laptieva, V., Vavdiichyk, I. (2021). Evaluation of innovative activity of enterprises in the conditions of European integration. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3 (13 (111)), 63–73. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.235950> (особистий внесок автора: обґрунтовано і сформовано методики розрахунків відносного показника інноваційності країни і загального показника безпеки інноваційного середовища – 1,2 друк. арк.).

8. Zubko T., Ganechko I., Trubei O., Afanasyev K. Determining the impact of digitalization on the economic security of trade. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6/13 (114) 2021, 60–71. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248230> (особистий внесок автора: визначено вплив процесів диджиталізації на результативність діяльності та економічну безпеку торгівлі – 1,2 друк. арк.).

9. Mazaraki, A., Boiko, M., Okhrimenko, A., Melnychenko, S., Zubko, T. The impact of the national tourism system on the economic growth in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2019, 17(4), С. 93–103. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(4\).2019.08](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(4).2019.08) URL: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-333/the-impact-of-the-national-tourism-system-on-the-economic-growth-in-ukraine> (особистий внесок автора: побудовано економетричну модель факторного аналізу і визначено вплив національної туристичної системи на рівень ВВП; підтверджено гіпотезу про розвиток НТС, що зумовлює економічне зростання та безпеку України – 0,5 друк. арк.).

10. Mazaraki A., Zubko T. The Impact of Crisis Phenomena and Risks on the Activities of Trade Enterprises. *Knowledge-economy-society. Business development in digital economy and Covid-19 crisis: scientific monograph*. Cracow University of Economics, Institute of Economics Polish Academy of Sciences. Warsaw: Publisher Institute of Economics Polish Academy of Sciences, 2021. 300 p. P. 105–121. (особистий внесок автора: запропоновано

категоріальне визначення ризику та вдосконалено систематизацію ризиків діяльності підприємств торгівлі – 1,0 друк. арк.).

11. Ganechko I., Trubei O., Afanasyev K., Zubko T. Information technologies in project financing. *Concepts, strategies and mechanisms of economic systems management in the context of modern world challenges: scientific monograph*. VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. – Sofia: VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», 2021. – 401 p. P. 332–347. <https://zenodo.org/record/5024676> DOI: 10.5281/zenodo.5024676 (особистий внесок автора: визначено методи фінансової підтримки проєктів, які підвищують рівень економічної безпеки, проведено порівняльний аналіз програмного забезпечення – 0,8 друк. арк.).

12. Зубко Т.Л., Івасенко Ю.-У.Б., Цуркан О. О. Методи оцінки кадрової безпеки підприємства. *Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Vol.1, March 22, 2019, Warsaw, Poland. PP. 5–11 (особистий внесок автора: проаналізовано сутність та особливості побудови системи оцінних показників рівня кадрово-інтелектуальної безпеки підприємства, сформовано послідовність етапів управління кадровою безпекою – 1,0 друк. арк.).

**Статті у наукових фахових періодичних виданнях України,
які включено до міжнародних наукометричних баз**

13. Zubko T. Development of the methodology for evaluating the economic security of the entrepreneurship in the international trade system. *Technology audit and production reserves*. 4/4 (66), 2022. 6–9. DOI: 10.15587/2706-5448.2022.263535 (0,7 друк.арк.)

14. Зубко Т.Л. Оцінювання місця України в системі міжнародного бізнесу. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 76.30–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.76-4> (0,7 друк.арк.).

15. Зубко Т. Наслідки імплементації ПВЗВТ з ЄС для торгівлі в умовах міжнародного бізнесу. *Економічні горизонти*. 2022. 2(20). 52–61. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(20\).2022.262319](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(20).2022.262319) (0,5 друк. арк.).

16. Зубко Т.Л. Моніторинг економічної безпеки підприємств торгівлі в умовах співпраці з міжнародним бізнесом. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. 9/2. 15–21. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.9\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2022.9(2).3) (0,8 друк. арк.).

17. Зубко Т.Л. Зовнішні фактори економічної безпеки підприємств торгівлі України. *Зовнішня торгівля*. ДТЕУ, 2022. 3. С. 19–34. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(122\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(122)02) (1,0 друк. арк.).

18. Зубко, Т. Виклики імплементації ПВЗВТ з ЄС. *Економічні горизонти*, 1(19), 2022. 46–55. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(19\).2022.259404](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(19).2022.259404) (0,8 друк. арк.).

19. Зубко Т.Л. Методи оцінювання економічної безпеки країни. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2 (125), 2022. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-3> (0,8 друк. арк.).

20. Zubko T. Economic security of the production and trade enterprise. *Вісник КНТЕУ*. Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2022. № 1 (145). С. 79–91 DOI: [http://doi.org/10.31617/1.2022\(141\)05](http://doi.org/10.31617/1.2022(141)05) (0,7 друк. арк.).

21. Зубко Т.Л. Інструменти інноваційного розвитку торговельного підприємства. *Економічні науки. Серія: «Регіональна економіка»*. 2021. № 18 (71). С. 54–67. зб. наук. пр. Луцьк. нац. техн. ун-ту. Серія «Регіональна економіка». Вип. 18 (71). Редкол.: відп. ред. Л.Л. Ковальська. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2021. 278 с. (0,8 друк. арк.).

22. Зубко Т.Л. Євроінтеграція: переваги та загрози для зовнішньої торгівлі України. *Зовнішня торгівля*. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. № 6 (119). С. 69–86. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(119\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(119)06) URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2021/06\(119\)/8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2021/06(119)/8.pdf) (0,7 друк. арк.).

23. Зубко Т.Л. Генезис поняття «економічна безпека підприємства». *Вісник КНТЕУ*. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. № 1 (135). С. 85–92. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(135\)06](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(135)06) (0,4 друк. арк.).

24. Zubko T., Kovshova I., Dubovyk N. Administration of Telecommunication Company Staff Potential in Ukraine. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)* ISSN: 2277–3878, Volume-4, Issue 10, June 2020. P. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijmh.J0993.0641020> (особистий внесок автора: визначено зв'язок між рівнем впровадження заходів маркетингового управління оператором або провайдером телекомунікацій та підходами до управління потенціалом персоналу) (0,3 друк. арк.).

25. Zubko, T., Kovshova, I., Sydorenko, O. (2020). Prospective trends in neuromarketing tools of the food industry in view of digitalization. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 29 (8 Special Issue), P. 2574–2579. (особистий внесок автора: розраховано вплив диджиталізації на визначення переваг покупців) (0,3 друк. арк.).

26. Зубко Т.Л., Дідківський А., Терещенко А. Фінансові інструменти інвестування. *Економіка, фінанси, право*. №1. 2020. С. 20–26. (0,3 друк. арк.).

27. Зубко Т.Л., Стояненко І.В, Терещенко А.М. Оцінка фінансового потенціалу підприємства. *Економіка, фінанси, право*. № 6, 2019. С. 20–26. (особистий внесок автора: систематизовано трактування фінансового потенціалу підприємства, виділено ключові показники оцінки ефективності його використання – 0,5 друк. арк.).

28. Kovshova I., Sydorenko O. and Zubko T. (2019). Prospective trends in neuromarketing tools of the food industry in view of Ukrainian society digitalization. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. Volume-8. Issue 3. P. 58–63. URL: <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i3c/C10101183C19.pdf> (особистий внесок автора: розроблено мотиваційну модель застосування нейромаркетингових стимулів для впливу харчових компаній на суспільство) (0,3 друк. арк.).

29. Зубко Т.Л., Ковшова І. О., Касьянова А.О. Особливості інвестування інноваційних проектів: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» 2019. С. 232–242. (особистий внесок автора: визначено поняття «інноваційний проект», окреслено основні проблеми формування джерел фінансування інноваційних проектів – 0,8 друк. арк.).

30. Zubko T. The diagnosis of economic security of the enterprise. *Herald of KNUTE*. 2019. № 6. P. 85–92. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019\(128\)08](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019(128)08) (0,4 друк. арк.).

31. Зубко Т.Л. Конкурентні переваги підприємств у зовнішній торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 64. С. 49–65. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(107\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(107)05) (0,6 друк. арк.).

32. Зубко Т.Л., Гриджук І.А., Гордійчук К.В. Використання основних інструментів маркетингу в системі розроблення та впровадження ефективної маркетингової стратегії. *Причорноморські економічні студії*. Одеса. 2019. Вип. 39, Ч.1. С. 68–71. (особистий внесок автора: проаналізовано сутність та особливості побудови маркетингових стратегій в системі стратегічного менеджменту – 0,4 друк. арк.).

33. Зубко Т.Л. Міжнародне співробітництво та економічна безпека підприємництва. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3 (98). С. 47–59. (0,7 друк. арк.).

34. Зубко Т.Л., Лаптева В.В. Індикатори кадрової безпеки підприємства. *Вісник КНТЕУ*. Київ. нац. торг.-екон ун-т, 2018. № 4 (120). С. 57–68. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018\(120\)06](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018(120)06) (особистий внесок автора: розроблено систему показників оцінювання рівня кадрової безпеки підприємства торгівлі та підходи до управління потенціалом персоналу – 0,5 друк. арк.).

35. Зубко Т.Л., Гриджук І.А. Особливості оцінки фінансово-майнового стану підприємництва комунального господарства. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 16. С. 50–57. (особистий внесок автора: розроблено систему показників оцінювання фінансово-майнового стану підприємництва комунального господарства – 0,5 друк. арк.).

36. Зубко Т.Л., Кондратюк О.І. Інноваційна складова у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. *Економіка, фінанси, право*. № 8/2, 2017, С. 21–25. (особистий внесок автора: визначено важливість та вплив інноваційної складової зростання та розвитку підприємства – 0,4 друк. арк.).

37. Зубко Т.Л., Новікова Н. М. Система показників оцінки ефективності стратегічних рішень підприємства. *Економіка, фінанси, право*. № 5/1, 2017. С. 12–17 (особистий внесок автора: проаналізовано існуючі підходи, оцінюючи стратегічні рішення, визначено сферу застосування кожного – 0,3 друк. арк.).

38. Новікова Н.М., Зубко Т.Л. Конкурентоспроможність підприємства у системі його економічного потенціалу. *Вісник КНТЕУ*. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2017. № 3 (113). С. 64–81. (особистий внесок автора: проаналізовано та систематизовано методи оцінки конкурентоспроможності, визначено напрями їх застосування – 0,3 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України

39. Зубко Т.Л., Адамовська М.С. Туризм в епоху digital-комунікацій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Т. 4. № 1. 2021, С. 30–39. (особистий внесок автора: побудовано модель залежності доходів туризму України від обсягу послуг диджиталізації – 0,4 друк. арк.)

40. Зубко Т.Л. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства галузі зв'язку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. Київ. 2016. № 3 (17). С. 81–88. URL: <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/issue/view/42>

41. Зубко Т.Л. Методика визначення економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. ДУТ, Київ. 2016. № 2(16). С. 69–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/естебі_2016_2_12 (0,4 друк. арк.).

42. Зубко Т.Л., Андрєєва В.Г. Зміст поняття і методи оцінки інноваційного потенціалу підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. ДУТ, Київ. 2016. №1. С. 74–81 (особистий внесок автора: проаналізовано сутність та особливості побудови системи оцінних показників рівня інноваційного потенціалу телекомунікаційного підприємства – 0,4 друк. арк.). URL: <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/issue/view/36>

Публікації за матеріалами наукових конференцій

43. Зубко Т.Л. Інвестування інноваційних проєктів в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні* [Електронне видання]: тези XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 трав. 2021 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 161 с. Укр. та англ. мовами. С. 60–63 (0,1 друк. арк.).

44. Зубко Т.Л. Підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Економічна безпека держави в контексті національних інтересів» (м. Харків, 23 квітня 2021 року). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. 174 с. С. 71–74 (0,2 друк. арк.).

45. Колесникова О. О., Зубко Т.Л. Екологізація економіки України як основа її сталого розвитку: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Екологія, природокористування та охорона навколишнього середовища: прикладні аспекти» 28 травня 2020 р. Чернігів. (особистий внесок автора: визначено чинники екологізації в системі розвитку України – 0,1 друк. арк.).

46. Зубко Т.Л. Обґрунтування стратегії розвитку підприємства: зб. матеріалів Четвертої Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Управління розвитком соціально-економічних систем», м. Харків, 8 жовтня 2020 року. С. 73–75. (0,1 друк. арк.).

47. Зубко Т.Л. Проблеми формування міжнародного трансферу технологій: зб. матеріалів XIII Міжнар. бізнес-форуму «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні». Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 12 листопада 2020 р. С. 75–77 (0,1 друк. арк.).

48. Зубко Т.Л. Економічна безпека і диджиталізація підприємств: зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва», м. Харків, 27 листопада 2020 року. С. 156–158. (0,2 друк. арк.).

49. Зубко Т.Л., Головіна М.В. Методи та інструменти управління бізнес-процесами на підприємстві: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці». 7 грудня 2020 року. С. 300–302. (особистий внесок: визначено переваги та недоліки інструментів бізнес-планування в системі безпеки підприємства – 0,1 друк. арк.).

50. Роденко О.А., Зубко Т.Л. Вплив інвестиційної активності на безпеку активів: *матеріали участі у IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Маркетинг і менеджмент в системі національних і світових економічних інтересів»*. 21 січня 2019, м. Кривий Ріг (особистий внесок автора: визначено модель зв'язку інвестицій та активів підприємства – 0,1 друк. арк.).

51. Гальчун Ю.М., Зубко Т.Л. Методи оцінки інвестування в транзитивних економіках. *Економіка, фінанси, облік, менеджмент і право в Україні та світі: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 1 грудня 2018 р.): у 6 ч. – Полтава: ЦФЕНД, 2018. – Ч. 1. – 63 с. С. 10–12. URL: <http://www.economics.in.ua/2018/12/1.html> (особистий внесок автора: визначено особливості функціонування транзитивних економік – 0,1 друк. арк.).

52. Зубко Т.Л. Аспекти розробки економічної стратегії розвитку підприємств. *Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* 24 жовтня 2019 р. Тернопіль: Крок, 2019. 280 с. С. 188–190 (0,1 друк. арк.).

53. Зубко Т.Л. Особливості оцінки кадрової безпеки підприємства. *X Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні»*. 22 травня 2019 р. Київ. нац. торг.-екон. ун-т (0,1 друк. арк.).

54. Зубко Т.Л. Особливості формування інноваційного потенціалу економічних систем: *матеріали участі у X Міжнар. бізнес-форумі «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні»*. м. Київ, 22 березня 2019 року. С. 65–67 (0,1 друк. арк.).

55. Зубко Т.Л., Касьянова А.О. Методи аналізу та оцінки фінансової безпеки підприємства: *тези доповіді на IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Перспективи ефективних управлінських рішень в бізнесі та проектах»* 20–21 вересня 2018 р., м. Одеса. (особистий внесок автора: визначено особливості методів оцінювання фінансової безпеки – 0,1 друк. арк.).

56. Зубко Т.Л., Матусова О.М. Управління ризиками в системі економічної безпеки підприємства. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнар. бізнес-форуму* (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 200 с. Укр., рос. та англ. мовами. С. 115–117. (особистий внесок автора: визначено особливості визначення системи ризиків підприємства – 0,1 друк. арк.).

57. Зубко Т.Л., Омельчук А.С. Антикризове управління як інструмент визначення наявності кризи на підприємстві. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* Кривий Ріг: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2018. 587 с. С. 525–528. (особистий внесок автора: визначено сутність та головні інструменти антикризового управління в системі оцінювання стану підприємства – 0,2 друк. арк.).

58. Зубко Т.Л., Роденко О.С. Застосування нейронних мереж у плануванні економічних розрахунків. *Інвестиційно-інноваційна політика: пріоритетні галузі та потенційні джерела: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 19 травня 2018 року) / ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2018. 116 с. С. 27–29. (особистий внесок автора: визначено сутність та головні інструменти нейронних мереж в системі оцінювання стану підприємства – 0,1 друк. арк.).

59. Зубко Т.Л., Матусова О.М. Методи оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні»*. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017 (особистий внесок автора: визначено сутність та головні методи оцінювання фінансової безпеки підприємства – 0,1 друк. арк.).

60. Зубко Т.Л., Шкваровська Я.В. Економічна безпека малих та середніх підприємств України в умовах європейської інтеграції. *Україна – територія можливостей для розвитку підприємництва: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Економічні перспективи підприємництва в Україні»*, (26–27 жовтня 2017 р., м. Ірпінь): у 2 ч. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. Ч. 2. 543 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні», Т. 101). С. 91–94 (особистий внесок автора: визначено фактори впливу євроінтеграції на безпеку МСП – 0,15 друк. арк.)

61. Зубко Т.Л. Сутність інноваційного потенціалу підприємства: *матеріали Х Міжнар. бізнес-форуму «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні»*. м. Київ, 21 березня 2017 року (0,1 друк. арк.).

62. Андрєєва В.Г., Зубко Т.Л. Критичний аналіз підходів до визначення фінансово-економічної стійкості як найважливішого елемента економічної безпеки підприємства. *Економіка та управління в ХХІ столітті: аналіз тенденцій та перспективи розвитку: зб. тез наук. робіт ІІ Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ–Будапешт–Відень, 30 березня 2016 року. С. 26–29. (особистий внесок автора: визначено сутність та головні шляхи підвищення фінансово-економічної стійкості підприємства – 0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Зубко Т. Л. Економічна безпека підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини та 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) – Державний торговельно-економічний університет Міністерства освіти і науки України, Київ, 2022.

У дисертаційній роботі проаналізовано та узагальнено методологічні вектори дослідження механізмів формування та розвитку економічної безпеки підприємств в умовах євроінтеграційних процесів світового господарства. Досліджено основи формування економічної безпеки підприємства та запропоновано методичні положення утворення організаційного механізму управління, в межах яких досліджено концептуальні підходи до оцінювання загроз та ризиків діяльності торговельних підприємств, сформовано методологію оцінювання системи безпечної діяльності підприємства та запропоновано методичний підхід до їх оцінювання.

Визначено особливості міжнародного співробітництва України в умовах євроінтеграційних процесів та імплементації ПВЗВТ, здійснено аналіз рівнів економічної безпеки Молдови, Грузії й України та головних

країн-партнерів торгівлі. Окреслено напрями реалізації національних інтересів України у міжнародній сфері та розглянуто їх головні характеристики, що дало змогу згрупувати напрями їх реалізації.

Проаналізовано стан інноваційного потенціалу окремих підприємств торгівлі, досліджено інноваційну активність підприємств в умовах євроінтеграції, визначено інструменти інноваційного відновлювального розвитку торговельних підприємств України. Розроблено економіко-математичну модель залежності товарообороту торгівлі від факторів диджиталізації.

Визначено стратегії міжнародного партнерства підприємств торгівлі. Побудовано систему моніторингу ризиків та загроз, сформовано прогностичну оцінку ефективності системи економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загрози, ризик, міжнародне співробітництво, ПВЗВТ+, Європейський Союз, інноваційний розвиток, потенціал, євроінтеграція, торгівля, стратегії, система, стратегічне партнерство, міжнародна економічна безпека.

ABSTRACT

Zubko T. L. Trade enterprises economic security under the conditions of European integration. – Manuscript.

Dissertation for obtaining Doctor of Economic Sciences scientific degree in the fields of 08.00.02 – world economy and international economic relations and 08.00.04 – economics and management of enterprises (by types of their economic activity) – State University of Trade and Economics of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2022.

The dissertation analyzes and summarizes methodological vectors of enterprises economic security mechanisms formation and development research under the conditions of European integration processes of the world economy. The study determines place, role, and principles of ensuring economic security, as well as the classification of interests, risks, and threats. It singles out factors and indicators for assessing an international business entity level of economic security. The dissertation studies the basics of enterprise economic security management and proposes methodological provisions for the formation of an organizational management mechanism, within which it investigates conceptual approaches to the threats and risks assessment of the trading enterprises activity, forms a methodology for enterprise's safe activities system assessment and proposes a methodical approach to their assessment.

The analysis determines peculiarities of Ukraine's international cooperation in the context of European integration processes and the implementation of the FTAA. It analyses the levels of economic security of the countries of the associated trio as well as the main trade partner countries.

The study determines directions for Ukraine's national interests realization in the international sphere and considers their main characteristics, which made it possible to group the directions of their realization.

The research analyses trade enterprises innovative potential, investigates enterprises innovative activity under the conditions of European integration and determines the tools of innovative and restorative development of Ukrainian trade enterprises. It develops an economic-mathematical model of trade turnover dependence of on digitalization factors.

The investigation defines trade enterprises international partnership strategies, builds risks and threats monitoring system and forms a prognostic assessment of the enterprise's economic security system effectiveness under the conditions of European integration.

Key words: economic security of the enterprise, threats, risk, international cooperation, FTA+, European Union, innovative development, potential, European integration, trade, strategies, system, strategic partnership, international economic security.

ЗУБКО ТЕТЯНА ЛЕОНІДІВНА

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86. Тираж 100 пр. Зам. 44.

Видавець і виготовлювач
Державний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156